

نگرشی بر ربات‌ها و هوش مصنوعی از دریچه دادرسی عادلانه

محمد ساعی

کارشناسی ارشد حقوق بشر دانشگاه تهران

چکیده

در جهانی که تکنولوژی همواره در حال گسترش است ربات‌های هوشمند چالش نوینی برای نوع بشر محسوب می‌شوند، ربات‌ها آمده‌اند و در حال تغییر نوع و سبک زندگی جوامع بشری هستند و چون یک شمشیر دولبه می‌توانند بر حیات بشر تأثیرات مثبت و منفی بگذارند، هم اکنون از ربات‌ها در امور مختلفی چون تولید، دادرسی، مخاصمه، پزشکی، مدیریت و دیگر فعالیت‌های بشری استفاده می‌شود که هر کدام در نظام بین‌المللی حقوق بشر ما را با چالش‌هایی روبرو ساخته است.

پژوهش حاضر با هدف شناسایی حقوق و تعهدات ربات‌های هوشمند، بررسی دستیارهای هوش مصنوعی که در دادرسی عادلانه کاربرد دارند، مورد بررسی است؛ اشاعه حقوق ربات‌ها و شفاف سازی موضوعات یاد شده می‌تواند تأثیر مستقیم در پیشرفت و توسعه اجتماعی و حقوقی کشورها و حتی حقوق بشر داشته باشد.

در نهایت در خصوص این پرسش که آیا با توجه به نظام بین‌المللی حقوق بشر معاصر، ربات‌های هوشمند مستقلاً و به ذات، موضوع حقوق و تعهدات حقوق بشری قرار می‌گیرند؟ باید افزود ربات‌ها مستقلاً و به ذات، حقوق و تعهدات حقوق بشری ندارند لیکن با توجه به گسترش هوش مصنوعی می‌توانند از یک وضعیت خاص از دید حقوقی برخوردار شوند و ممکن است به صورت محدود تعهداتی دارا شوند، و ما باید به تبع تأمین حقوق و آزادی‌های اساسی انسان، الزامات و حمایت‌های حقوقی خاصی در حوزه تولید و کاربرد ربات‌های هوشمند اعمال نماییم، روش تحقیق حاضر روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد.

واژگان کلیدی: ربات‌های هوشمند، هوش مصنوعی، حقوق بشر، دادرسی عادلانه.

مقدمه

هوش مصنوعی بر حقوق بشر تاثیر گذار است، از حقوق مدنی سیاسی گرفته تا حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی، از منع تبعیض در حقوق بشر گرفته تا دادرسی عادلانه، از آنجایی که حق‌های بشری مرتبط با یکدیگر هستند فلذا می‌تواند ادعا کرد هوش مصنوعی تقریباً بر تمام حقوق بشر بین‌المللی به رسمیت شناخته شده تأثیر می‌گذارد، دادرسی عادلانه یکی مهم ترین حق‌هایی است که می‌تواند تحت تاثیر هوش مصنوعی و ربات‌های هوشمند قرار گیرد، امروزه این تکنولوژی می‌تواند نتایج مثبت و منفی بر دادرسی عادلانه بگذارد و همانطور که قبلاً اشاره کردیم هوش مصنوعی بسان شمشیر دولبه‌ای است که با خود نتایج مثبت و منفی به همراه دارد، لیکن بحث حاضر با توجه به اهمیتی که دارد نیازمند بررسی است فلذا در پژوهش حاضر تلاش شده است تا برخی از ابعاد و چالش‌ها در حیطه دادرسی عادلانه مورد مذاقه قرار گیرد، هرچند گستردگی بحث حاضر مانع از بررسی کامل این موضوع می‌شود.

مبحث اول - نگرشی بر حق دادرسی عادلانه

زمانی که یک شخص درگیر اختلاف حقوقی است یا به ارتکاب جرمی متهم می‌شود، از حق محاکمه عادلانه برخوردار است، محاکمه عادلانه مختصراً به معنای رسیدگی منصفانه و علنی، در مدت معقول، توسط دادگاهی مستقل و بی‌طرف است، به دیگر سخن زمانی که یک شخص متهم به ارتکاب جرم می‌شود، از حق دادرسی عادلانه برخوردار است تا در نهایت مشخص شود که وی گناهکار یا بی‌گناه است، حق دادرسی عادلانه یکی از حق‌های بشری بین‌المللی است همچنین حق مذکور را بسیاری از کشورها در حقوق شهروندی خود گنجانده‌اند، به عنوان مثال منشور حقوق شهروندی ایران که در تاریخ ۲۹ آذر ۱۳۹۵ توسط رئیس جمهور امضاء و به شهروندان ابلاغ شد در مواد ۵۶ الی ۶۷ به حقوق مربوطه (دادرسی عادلانه) پرداخته است البته این حقوق مختص به منشور حقوق شهروندی نیست و در قانون اساسی کشور و قواعد آیین دادرسی که از ضمانت اجرای موثرتری برخوردار هستند آورده شده است، علاوه بر قواعد یاد شده که جنبه داخلی دارند در صحنه بین‌المللی نیز در بسیاری از اسناد به حق یاد شده اختصاص داده شده است برای نمونه بند یک ماده شش کنوانسیون اروپایی حقوق بشر آورده است: «هر فرد حق دارد اتهامش به طور منصفانه و علنی در یک مدت معقولی بوسیله‌ی یک دادگاه صلاحیت دار مستقل و بی‌طرف که به موجب قانون تشکیل شده است مورد رسیدگی قرار گیرد». همچنین نص ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی در خصوص دادرسی عادلانه آورده است: «۱. همه در مقابل دادگاه‌ها و دیوان‌های دادگستری متساوی هستند. هر کس حق دارد به این که به دادخواهی او منصفانه و علنی در یک دادگاه صالح مستقل و بی‌طرف تشکیل شده طبق قانون رسیدگی شود و آن دادگاه درباره حقانیت اتهامات جزائی علیه او یا اختلافات راجع به حقوق و الزامات او در مورد مدنی اتخاذ تصمیم بنماید. تصمیم به سری بودن جلسات در تمام یا قسمتی از دادرسی خواه به جهات اخلاق حسنه یا نظم عمومی یا امنیت ملی در یک جامعه دموکراتیک و خواه در صورتی که مصلحت زندگی خصوصی اصحاب دعوی اقتضاء کند و خواه در مواردی که از لحاظ کیفیات خاص علنی بودن جلسات مضر به مصالح دادگستری باشد تا حدی که دادگاه لازم بداند امکان دارد، لیکن حکم صادر در امور کیفری یا مدنی علنی خواهد بود مگر آنکه مصلحت صغار طور دیگری اقتضاء نماید یا دادرسی مربوط به اختلافات زناشویی یا ولایت اطفال باشد. ۲. هر کس به ارتکاب جرمی متهم شده باشد حق دارد بی‌گناه فرض شود تا این که مقصر بودن

او بر طبق قانون محرز بشود. ۳. هر کس متهم به ارتکاب جرمی شود با تساوی کامل لاقل حق تضمین‌های ذیل را خواهد داشت: الف) در اسرع وقت و به تفصیل به زبانی که او بفهمد از نوع و علل اتهامی که به او نسبت داده می‌شود مطلع شود. ب) وقت و تسهیلات کافی برای تهیه دفاع خود و ارتباط با وکیل منتخب خود داشته باشد. ج) بدون تأخیر غیرموجه درباره او قضاوت بشود. د) در محاکمه حاضر بشود و شخصاً یا به وسیله وکیل منتخب خود از خود دفاع کند و در صورتی که وکیل نداشته باشد حق داشتن وکیل به او اطلاع داده شود و در مواردی که مصالح دادگستری اقتضاء نماید از طرف دادگاه رأساً برای او وکیلی تعیین بشود که در صورت عجز او از پرداخت حق الوکاله هزینه‌ای نخواهد داشت. ه) از شهودی که علیه او شهادت می‌دهند سوال بکند یا بخواهد که از آنها سوالاتی بشود و شهودی که له او شهادت می‌دهند با همان شرایط شهود علیه او احضار و از آنها سئوالات شود. و) اگر زبانی را که در دادگاه تکلم می‌شود نمی‌فهمد و یا نمی‌تواند به آن تکلم کند یک مترجم مجاناً به او کمک کند. ز) مجبور نشود که علیه خود شهادت دهد و یا به مجرم بودن اعتراف نماید. بدین حق در سایر اسناد از جمله مواد کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، اعلامیه جهانی حقوق بشر و دیگر اسناد بین‌المللی حقوق بشری پرداخته شده است. حق دادرسی عادلانه متضمن تضمینات عمومی است؛

تضمینات عمومی مربوط به حق دادرسی منصفانه عبارتند از حق دادخواهی و دسترسی به قاضی و دادگاه، حق دسترسی به قاضی و دادگاه مستقل و بی‌طرف، قانونی بودن تشکیل دادگاه، حق علنی بودن رسیدگی دادگاه، حق رسیدگی در مهلت معقول و منطقی، رعایت حق دفاع، اصل تقابل یا دو طرفه بودن دعوا و دفاع، مدلل، موجه و مستند بودن رای دادگاه، اصل دو درجه‌ای بودن رسیدگی‌ها، و حق جبران خسارت در صورت خطا و اشتباه قضایی.^۱

گفتار اول - هوش مصنوعی، آزادی و امنیت، برابری در برابر دادگاه و محاکمه عادلانه

ربات‌ها و هوش مصنوعی بسیار مشابه با یکدیگر هستند و هوش مصنوعی به عنوان مغز یک ربات مورد توجه است، هوش مصنوعی مورد توجه ما قرار می‌گیرد، امروزه ما شاهد بکارگیری هوش مصنوعی در سیستم‌های قضایی هستیم، لیکن بهره‌جویی از هوش مصنوعی ما را با مشکلاتی در حوزه حقوقی روبرو ساخته است، به عنوان نمونه نرم‌افزار امکان سنجی خطر ارتکاب مجدد جرم توسط افراد^۲، که در سیستم قضایی ایالات متحده کاربرد دارد را مد نظر قرار می‌دهیم، سیستمی که در مراحل مختلف از جمله تعیین وثیقه تا صدور احکام کیفری کاربرد دارد.

بکارگیری سیستم یادشده سبب شده است متهمان سیاه پوست، پر خطر محسوب شوند، به عبارتی هنگام سنجش امکان ارتکاب مجدد جرم سرقت یک سیاه پوست و سفید پوست، برنامه شخص سیاه پوست را پرخطرتر معرفی می‌کند فلذا این مسئله باعث شده است تا افراد سیاه پوست بازداشت موقت نگهداری شوند و به حبس‌های طولانی‌تر محکوم شوند، البته شایان ذکر است بکارگیری این سیستم توسط قانون تجویز نشده است لیکن عملاً قضات از آن استفاده می‌کنند فلذا تصمیمات بازداشتی که توسط این سیستم‌ها ارائه می‌شوند، می‌توانند خودسرانه و غیر قانونی تلقی شوند.

^۱ عباسی، بیژن. "حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین(سه نسل حقوق بشر در اسلام، ایران و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای)". تهران: دادگستر، ۱۳۹۵، ص ۲۴۹.

^۲ Criminal Risk Assessment Software

یک دادرسی عادلانه متضمن آن است تا قاضی اصل برائت را به فراموشی نسپارد، سیستم مزبور که توسط قضات بکار گرفته می‌شود، با رتبه بندی که از متهمان ارائه می‌دهد، زمانی که نرم‌افزار امکان تکرار جرم متهمی را دارای ریسک بالا برای ارتکاب مجدد جرم شناسایی می‌کند، با اصل برائت تداخل پیدا می‌کند چراکه فرض بی‌گناهی متهمان را رعایت نمی‌کند و به متهمان سطحی از قانون شکنی در آینده را نسبت می‌دهد، در حالی که قضات از نحوه عملکرد این سیستم‌ها آگاه نیستند، لیکن در عرصه عمل این سیستم‌ها را بی‌طرف تلقی می‌کنند و در صدور احکام قضایی به شدت به نتایج نرم‌افزار یاد شده بها می‌دهند.

نرم‌افزار یاد شده زمانی که توسط سیستم‌های قضایی استفاده می‌شوند، خطر نقض حق بر دادرسی عادلانه را بالا می‌برند چراکه اطلاعات ارائه شده توسط این نرم‌افزارها تحت تاثیر فروشندگان بخش خصوصی و مهندسانی است که این نرم‌افزارها را تهیه می‌کنند، هستند و از کدگذاری‌ها و خط‌مشی استفاده می‌کنند که اصولاً برای سازمان‌های دولتی و عموم پنهان هستند فلذا هنگامی که اشخاص به مجازات محکوم می‌شوند و مقامات مسئول توضیحی برای تصمیمات اتخاذ شده ندارند، بنظر می‌رسد حق بر دادرسی عادلانه ممکن است نقض شده باشد، که در ادامه متن این موارد به تفصیل بررسی شده است.

مبحث دوم: هوش مصنوعی جایگزین قضات

یکی از مسائل بحث برانگیز در حوزه هوش مصنوعی و ربات‌های هوشمند بحث اشتغال و اتوماسیون شغلی است، در واقع منظور از اتوماسیون فرآیند رباتیک آن است که ربات‌ها در حال ادغام با تعاملات انسانی هستند به عبارتی، این فرآیند به ربات‌ها اجازه می‌دهد تا فعالیت‌های بشری را بدون وقفه با سرعت بیشتر از انسان‌ها و با دقت بیشتری از انسان‌ها انجام دهند و کارهای تکراری را بر عهده گیرند، شاید به زبان ساده‌تر می‌توان گفت ربات‌ها آمده‌اند و در حالت تصاحب شغل‌های بشری یا به بیان دیگر در حال جایگزینی در مشاغل هستند، از جمله شغل‌هایی که پیش‌بینی کرده‌اند ربات‌ها جایگزین بشر خواهد شد عبارت است از: الف) رانندگان تاکسی و اتوبوس ب) حسابداری و ورود اطلاعات ج) پذیرش د) تصحیح ه) کار تولیدی و دارویی و) خدمات خرده فروشی ز) خدمات پیک ح) پزشکان ط) سربازان ی) نگهبانان، اما اینکه آیا ربات‌ها یا به بیان دقیق‌تر هوش مصنوعی جایگزین قضات خواهد شد نیاز به مذاقه دقیقی دارد، دانشمندان و استاد کامپیوتر هلندی، پروفیسور جاپ ون دن هریک¹ پیش‌بینی کرده است هوش مصنوعی اکثر قضاوت‌ها را بین سال‌های 2030-2040 به صورت مستقل در تصمیمات کاملاً خودکار، انجام خواهد داد.

ولی آیا انسان‌ها باید کنترل خود را کنار بگذارند و تصمیمات هوش مصنوعی را قبول کنند؟ ما در مارس 2019 نیز شاهد آن بودیم که کشور استونی در دعاوی کوچک استفاده از برنامه مبتنی بر هوش مصنوعی را برای تصمیم‌گیری‌ها را آغاز کرد که شایسته توجه است، که در ادامه ضمن اشاره به دادگاه الکترونیک هلند، بدان پرداخته‌ایم.

گفتار اول - دادگاه دیجیتال هلند

منظور از دادگاه دیجیتال یا الکترونیک دادگاهی است که در آن نیازی به حضور فیزیکی طرفین دعوا برای دادرسی نیست و محاکم در یک بستر مجازی برگزار می‌شوند، امروزه تعداد دادگاه‌های الکترونیک افزایش یافته است، هرچند در این محاکم هوش مصنوعی تصمیم‌گیری را بر عهده ندارد لیکن احتمال می‌رود دستیابی به پروژه‌های ربات قاضی را تسهیل کند چراکه با دادگاه‌های دیجیتال چهارچوبی شکل می‌گیرد که امکان استفاده از هوش مصنوعی برای تصمیم‌گیری‌ها را امکانپذیر

¹ Jaap Van Den Herik

می‌سازد، دادگاه الکترونیک هلند یک دادگاه اختصاصی محسوب می‌شود دادگاه مذکور در ژانویه سال 2010 در کشور هلند به وجود آمده است و وظیفه اتخاذ تصمیم در محاکم داوری را بر عهده دارد؛ این محاکم از آن جهت نیز که می‌توانند رویه‌های قضایی مستقل و بی‌طرفانه و کم هزینه ارائه دهند از اهمیت بسزایی برخوردار هستند.

دادگاه الکترونیکی جایگزینی برای رسیدگی‌های طولانی و پرهزینه با مهلت‌های کوتاه فراهم می‌کند که طی آن طرفین استدلال‌های خود را ظرف چهار هفته در دو دور کتبی ارائه می‌کنند. ظرف هشت هفته، دادگاه الکترونیکی تصمیم را تضمین می‌کند.¹ بنابراین، پیش‌بینی پذیری، شفافیت، سادگی و هزینه کم دادگاه الکترونیکی به عنوان مزایای آن شناخته می‌شود.²

از اوایل سال 2011، احکام دادگاه الکترونیکی به طور پیش فرض در روند وصول بدهی به عنوان تنها نتیجه هوش مصنوعی صادر شده است.³ در اصل، تعارضاتی که قاضی هوش مصنوعی دادگاه الکترونیکی حل و فصل می‌کند ماهیت غیرپیچیده‌ای دارند، مانند شرایطی که مصرف کننده به تعهد خود برای پرداخت ادعای خود عمل نکرده است، بلامنازع است یا خواهان می‌خواهد بدهی خود را وصول کند.⁴ و نیازی به سنجیدن استدلال‌ها، اعمال رویه قضایی، یا مدل تصمیم‌گیری در صورت شک ندارد.⁵

در روند رسیدگی با توجه به خلاءهای حقوقی، از آنجایی که حقوق هلند، قاضی دیجیتال یا به عبارتی قاضی هوش مصنوعی را پیش‌بینی نکرده است فلذا قاضی هوش مصنوعی تصمیم را به نام یک قاضی انسانی دادگاه الکترونیک صادر می‌کند، در ادامه تصمیم اتخاذ شده به دادگاه عمومی ارسال می‌شود تا از مجوز اجرایی برخوردار شود، در آنجا منشی دادگاه انسانی داده‌ها را به صورت دستی در سیستم دادگاه عمومی وارد می‌کند لیکن دادگاه مزبور به دنبال انتقادهای وارد شده و عدم حمایت دادگاه‌های عمومی به ویژه در حوزه اجرای تصمیمات محاکم الکترونیک و نگرانی‌های موجود در حوزه حق دادرسی عادلانه از فوریه 2018 تعطیل شده‌اند.

گفتار دوم- ربات قاضی در استونی

به دنبال انباشت پرونده‌های معوقه در دعاوی کوچک، کشور استونی در 2019 اعلام کرد یک قاضی ربّاتی طراحی خواهد کرد تا به دعاوی کم ارزش‌تر از هفت هزار یورو رسیدگی کند تا قضات انسانی با فراغ بال و تمرکز بیشتری بتوانند به پرونده‌های مهم رسیدگی کنند و از انبوه پرونده‌های معوقه کاسته شود.

¹ Ulenaers, Jasper. "The Impact of Artificial Intelligence on The Right to a Fair Trial: Towards a robot judge?" Asian Journal of Law and Economics 11.2 (2020): 13.

² Jongbloed, Ton. "E-Court; Een Miskend Initiatief om De Kosten Voor Procederende Burgers Acceptabel te Houden." Rechtsgeleerd Magazijn Themis 2014.3 (2014): 114.

³ Van Den Herik, HJ Jaap, AW Ton Jongbloed, and Abdel-Badeeh M. Salem. "The Rise of The Robotic Judge in Modern Court." ICIT 2015 The 7th International Conference on Information Technology. (2015): 60.

⁴ Op.cit., Ulenaers, p 13. as cited in:

Kaplan, Jerry and et al. "Artificial intelligence: What Everyone Needs to KnowR." Oxford University Press, 2016.

⁵ Op.cit., Van Den Herik, p. 65.

استونی یکی از کشورهای پیشرو در زمینه هوشمند سازی است حتی امروزه بسیاری از خدمات عمومی از طریق شبکه ای- استونیا در دسترس شهروندان استونی است که به صورت آنلاین می‌توانند از خدمات آن استفاده کنند، در پروژه ربات قاضی این ایده سوار است که طرفین دعوا اسناد و مدارک خود را در سیستم هوش مصنوعی بارگذاری می‌کنند و هوش مصنوعی اطلاعات بارگذاری شده را تجزیه و تحلیل کرده و اتخاذ تصمیم می‌کند، پروژه یاد شده در دعاوی با ماهیت ساده و دعاوی کوچک و تکراری کاربرد خواهد داشت؛ از آنجایی که ربات‌ها از نرم‌افزار تشکیل شده‌اند، می‌توان آنها را به راحتی کپی کرد و به همه پرونده‌های در حال رسیدگی اجازه می‌دهد به طور موازی پردازش شوند.

این منجر به افزایش دسترسی به عدالت می‌شود با این وجود، اگر قاضی ربات در فرآیندهای ساده تصمیم‌گیری دادگاه، به دفعات بیشتر جایگزین قاضی انسانی شود، مطلوب است که قاضی انسانی اجازه داشته باشد تمام جنبه‌های سیستم تصمیم‌گیری خودکار مبتنی بر هوش مصنوعی را در سطح استیناف به منظور حمایت از درک و انطباق با قانون بررسی کند.¹ در ادامه حائز اهمیت است یک ربات قاضی یا به اصطلاح هوش مصنوعی مزایایی نسبت به قاضی انسانی دارد چراکه یک ربات قاضی، می‌تواند استانداردهای عالی حقوقی را در دعاوی بدون آنکه در مقابل خطاهای انسانی مانند تعصب، خستگی یا فقدان آخرین اطلاعات (دانش حقوقی)، آسیب‌پذیر باشد، رعایت کند، همچنین در خصوص مزایای این سیستم‌ها آورده‌اند، بهره‌جویی از سیستم‌های یاد شده سیستم‌های قضایی را کارآمدتر و عادلانه‌تر می‌کند چراکه بکارگیری این ربات‌ها موجب تسریع در روند دادرسی می‌شود و از اتلاف وقت جلوگیری می‌کند فلذا حل و فصل پرونده‌های معوقه با سرعت بیشتری انجام می‌شود در عین حال استفاده از سیستم‌های مزبور می‌تواند هزینه‌های دادرسی را کاهش دهد که در این صورت دسترسی اشخاص و شهروندان به عدالت تسهیل می‌شود، فلذا اگر بتواند ربات قاضی یا هوش مصنوعی طراحی کرد که در مقابل باگ‌ها و هک شدن مقاوم باشد و بتواند یک دادرسی عادلانه را تضمین کند همچنین تصمیمات آن توسط قضات انسانی قابل تجدیدنظر باشد و یا قضات از آنها به عنوان دستیار استفاده کنند، می‌توان گفت در تحقق عدالت نقشی مثبت خواهند داشت، با این حال، بعید بنظر می‌رسد که سیستم‌های هوش مصنوعی به این زودی نقش ربات قاضی (و در نتیجه جایگزین قضات انسانی) را بتوانند بر عهده بگیرند.

گفتار سوم- ربات‌های قضایی، درس‌هایی از پرونده‌ساز مدیریت مجرمان

متخصصان عدالت کیفری در ایالات متحده برای پیش‌بینی احتمال ارتکاب مجدد جرم، ارزیابی‌هایی انجام می‌دهند، این ارزیابی در مراحل مختلفی چون صدور حکم یا بازداشت انجام می‌شود، پرونده‌ساز مدیریت مجرمان تادیبی برای مجازات جایگزین² از این پس پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان، یکی از برنامه‌های کاربردی در این حوزه است، پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان، ابزار ارزیابی است که از هوش مصنوعی برای امتیاز دهی و ارزیابی استفاده می‌کند، پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان دارای بیش از 130 سوال است که داده‌های مختلفی را از جمله سابقه جنایی، شخصیت و رفتار شناختی، زندگی اجتماعی، سابقه کاری، مصرف مواد مخدر و وضعیت مالی را پوشش می‌دهد که این داده‌ها از طرق مختلفی چون بررسی سوابق کیفری یا از طریق مصاحبه جمع‌آوری می‌شود.

¹ Sourdin, Tania, and Richard Cornes. "Do judges Need to be Human? The Implications of Technology for Responsive Judging." The Responsive Judge. Springer, Singapore, (2018): 100.

² Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanction

پروفايل‌ساز مدیریت مجرمان نمونه شگفت‌انگیزی از چرخش ریاضی در تحلیل حقوقی است چراکه احتمال تکرار جرم را با استفاده از محاسبات ریاضی را فراهم می‌کند در این سیستم اطلاعاتی چون مشکلات مالی، مشکلات شغلی، مشکلات تحصیلی، جرایم خانوادگی، خشونت، محیط اجتماعی به اعداد تبدیل می‌شود و در محاسبات بکار گرفته می‌شود.

شایان توجه است پروفايل‌ساز مدیریت مجرمان اخیراً در دادگاه‌های عمومی با این استدلال که سیستم یاد شده علیه سیاه پوستان سوگیری دارد به چالش کشیده شده است که عملاً حرکتی تبعیض آمیز محسوب می‌شود، به گفته منتقدان شواهد تجربی وجود دارد که نشان می‌دهد الگوریتم پنهان شده در پروفايل‌ساز مدیریت مجرمان به نابرابری‌های نژادی قابل توجهی منجر می‌شود. پروپابلیکا^۱ یک نوشته انتقادی با عنوان "سوگیری ماشینی" منتشر کرد که در آن پروفايل‌ساز مدیریت مجرمان را به "سوگیری علیه سیاهان" متهم کرده است. پروپابلیکا شواهد حکایتی در مورد اینکه چگونه متهمان سیاه پوست در مقایسه با متهمان سفیدپوست در معرض خطر بالاتری برای تکرار جرم هستند، ارائه می‌کند حتی زمانی که بنظر نمی‌رسد سابقه شخصی و ویژگی‌های پرونده آنها نشان دهنده خطرناک بودن آنها باشد به عنوان مثال، یک دختر 18 ساله سیاه پوست که تصمیم گرفته بود دوچرخه یک کودک دوچرخه سواری کند به دلیل سرقت دستگیر شده بود و پرخطر در نظر گرفته شد، بریسا بوردن در ارزیابی خطر نمره 8 را کسب کرد و یک مرد سفید پوست 41 ساله که قبلاً به دلیل سرقت مسلحانه محکوم شده بود و همچنین به دلیل سرقت دستگیر شده بود، کم خطر در نظر گرفته شد، ورنون پراتر در مقیاس ارزیابی خطر نمره 3 را کسب کرد^۲. همچنین پروپابلیکا ابزارهای ارزیابی خطر تکرار جرم را غیر قابل اعتماد تلقی می‌کند در نمونه‌های عینی نیز ما شاهد این بودیم که تنها 20 درصد از افرادی که پیش‌بینی می‌شد مرتکب جنایت خشونت آمیز شوند، مرتکب چنین جرایمی شدند.

فرمول‌های ریاضی بکار گرفته شده در این سیستم از نظر نابرابری‌های نژادی مغرضانه بنظر می‌رسند چراکه در امر امتیاز دهی به متهمان سیاه پوست و سفید پوست به صورت قابل توجهی به سیاه پوستان امتیاز مثبت نادرست و به سفید پوستان امتیاز منفی نادرست لحاظ می‌شود و در این ارزیابی‌ها ما شاهد آن هستیم که به متهمان سیاه پوست حدود دو برابر بیشتر برچسب زنی می‌شود که در آینده مرتکب مجدد جرم خواهند شد، که این برچسب زنی‌ها در مغایرت کامل با اصل برائت است. از جمله ایرادهای وارده دیگر این است که شرکت مسئول نرم‌افزار، فرمول ریاضی و محاسبات مورد استفاده را به اشتراک نمی‌گذارد بدین سبب نتایج نرم‌افزار یاد شده نه برای متهمان و نه برای عموم مردم و نه برای وکلا قابل درک و به چالش کشیدن نیست. لیکن توسعه دهندگان نرم‌افزار در پاسخ به سوگیری‌های نرم‌افزار علیه سیاه پوست‌ها، این انتقاد را رد کرده‌اند و در پاسخ به شواهد تجربی یاد شده به خطاهای آماری و فنی استناد کرده‌اند، توضیح توسعه دهندگان نرم‌افزار گویا این است که الگوریتم برنامه به نتایج مغرضانه منجر می‌شود زیرا واقعیت مغرضانه است، به عبارتی با توجه به آنکه نرخ دستگیری بین سیاه پوست‌ها و سفید پوست‌ها برابر نیست فلذا نابرابری‌های نژادی ناشی از این است. استدلال دیگر در دفاع از پروفايل‌ساز مدیریت مجرمان گویای آن است که نرم‌افزار یاد شده تنها احتمال وقوع جرم را پیش‌بینی می‌کند و یک پیش‌بینی مطلق و

^۱ . (ProPublica) اتاق خبر مستقل و غیرانتفاعی است که به روزنامه نگاری تحقیقی را در جهت منافع عمومی می‌پردازد.

^۲ Fortes, Pedro Rubim Borges. "Paths to digital justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-Making, and due Process." Asian Journal of Law and Society 7.3 (2020): 456-457.

واقعی نیست، این درحالی است که عملاً تصمیم‌گیری قضات تحت تاثیر نتایج نرم‌افزار است و بسیاری از قضات چون نرم‌افزار یاد شده را بی‌طرف می‌دانند از آن بهره می‌جویند.

همواره بهره‌جویی از هوش مصنوعی در امر قضاوت نیاز به مذاقه دقیق دارد، امروزه بحث کاربرد ربات‌ها در قضاوت از چالش‌های جدیدی است، اگر ما از هوش مصنوعی در امر قضاوت استفاده کنیم ممکن است هوش مصنوعی در اتخاذ تصمیمات قضایی محتاطانه عمل نکند این مسئله یکی از نگرانی‌های بحث برانگیز در خصوص ربات‌های قضایی است چراکه رعایت احتیاط یک کیفیت ضروری برای قضاوت در نظر گرفته می‌شود. امروزه گمانه زنی‌های زیادی مطرح است که آیا هوش مصنوعی (ربات‌ها) می‌توانند امر قضاوت را بر عهده گیرند یا خیر؟ لیکن بنظر می‌رسد آنها پتانسیل مناسب برای بکارگیری در پرونده‌های قضایی تکراری و ساده را دارند و احتمالاً در حال حاضر نمی‌توانند به طور کامل جایگزین قضات انسانی شوند، همچنین اعطای امر قضاوت به ربات‌ها یا هوش مصنوعی ممکن است از منظر انطباق با قوانین و بحث تفویض اختیارات مشکلاتی پیش رو بیاورد که نیازمند ارزیابی هستند، در ادامه باید گفت هرچند تصور یک ربات قضایی به جای قاضی دیوان عالی واقعا دشوار بنظر می‌رسد لیکن ممکن است هوش مصنوعی یا ربات با نظارت انسان در پرونده‌های کوچک و غیر پیچیده بکار گرفته شود اتخاذ این تدبیر باعث خواهد شد هزینه‌های دادرسی کمتر شود و همانطور که قبلاً اشاره شد عدالت در دسترس همگان قرار گیرد. نکته مهم دیگری که حائز اهمیت است رابطه اخلاقیات و حقوق است، با توجه به توسعه فناوری احساس نیاز می‌شود تا قوه‌های قضایه دستورالعمل‌هایی برای بکارگیری هوش مصنوعی با توجه به به خواسته‌های عینی عدالت دیجیتال ایجاد کنند.

مبحث سوم- دستیار هوش مصنوعی در محاکم

در این قسمت از بکارگیری هوش مصنوعی در محاکمات سخن خواهیم گفت و چهار بحث پیش‌بینی تصمیمات قضایی، ابزارهای پیش‌بینی عدالتی، ارزیابی ریسک انجام و امکان تکرار جرم در آمریکا و بررسی پرونده آمریکا علیه لومیس و تصمیمات قضایی را مد نظر قرار خواهیم داد. هوش مصنوعی ممکن است بتواند با پیش‌بینی نتیجه تصمیمات قضایی به قضات کمک کند همچنین، دستیار هوش مصنوعی می‌تواند یک ابزار پشتیبانی مفید باشد.

سیستم‌های هوش مصنوعی می‌توانند الگوهایی ایجاد کنند که وقتی با داده‌های ورودی جدید روبرو می‌شوند، تصمیمات را پیش‌بینی کنند، این پیش‌بینی‌ها می‌توانند نشان دهند که قضات بر اساس شواهد موجود چه تصمیمی اتخاذ خواهند کرد در اینجا به عنوان نمونه دو ابزار عدالت قابل پیش‌بینی مورد استفاده برای پیش‌بینی نتیجه پرونده‌های دادگاه اروپایی حقوق بشر^۱ و دادگاه عالی ایالات متحده^۲ و ابزار ارزیابی امکان سنجی خطر تکرار مجدد جرم (پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان) قابل اشاره است.

کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت^۳ در منشور اخلاقی 2019 خود، عدالت قابل پیش‌بینی را چنین تعریف کرده است:

¹ ECtHR

² SCOTUS

³ European Commission for the Efficiency of Justice

تجزیه و تحلیل مقادیر زیادی از تصمیمات قضایی توسط فناوری‌های هوش مصنوعی برای پیش‌بینی نتیجه انواع خاصی از اختلافات تخصصی.

نرم‌افزار پیش‌بینی در اصل احتمال موفقیت یا شکست یک پرونده را در دادگاه تعیین می‌کند، در حالی که ابزارهای عدالت پیش‌بینی شده توسط قوه قضاییه در اروپا استفاده نشده است، وکلا و شرکت‌های حقوقی در بخش خصوصی - به ویژه در ایالات متحده - در حال حاضر از ابزارهای عدالت پیش‌بینی کننده استفاده می‌کنند تا به مشتریان خود توصیه کنند که کدام استراتژی را دنبال کنند (مثلاً شروع دعوا قبل از دادگاه یا اشکال جایگزین حل اختلاف را انتخاب کنید) و نقش آنها احتمالاً زمانی افزایش می‌یابد که مقادیر بیشتری از داده‌های حقوقی در دسترس باشد.¹

نتایج آزمایشی که روی پرونده‌های دادگاه اروپایی حقوق بشر انجام شده نشانگر آن است ابزار پیش‌بینی یاد شده توانسته 79 درصد تصمیمات قضایی را پیش‌بینی کند، پرونده‌های دادگاه اروپایی حقوق بشر باید در مورد نقض یا عدم نقض مواد کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و در خصوص ماده 3 (ممنوعیت شکنجه و رفتار یا مجازات غیرانسانی یا تحقیرآمیز)، ماده 6 (حق دادرسی عادلانه) و ماده 8 (حق احترام به حریم شخصی و خانوادگی از جمله خانه و مکاتبات) تصمیم می‌گرفت. نتیجه با توجه عملکرد پرونده‌های دادگاه اروپایی حقوق بشر می‌تواند نتیجه گرفت ابزارهای پیش‌بینی عدالت مبتنی بر هوش مصنوعی، می‌توانند پرونده را با دقت نسبتاً بالایی پیش‌بینی کنند. باید گفت با توجه به دقت بالای کلی مدل، ابزار پیش‌بینی می‌تواند به دسته بندی و اولویت بندی پرونده‌ها کمک کند و قضات را از روندهای نوظهور در رویه قضایی مطلع کند. با شناسایی الگوها، هوش مصنوعی می‌تواند از سوابق برای پیش‌بینی نتیجه یک پرونده استفاده کند و از این طریق به توسعه قانون قضایی پایدار و منسجم کمک کند.

گفتار اول - پرونده لومیس علیه آمریکا

همانطور که گفته شد متخصصان عدالت کیفری ایالات متحده برای پیش‌بینی احتمال ارتکاب مجدد جرم از برنامه‌ای تحت عنوان پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان استفاده می‌کنند، نرم‌افزار یاد شده بر اساس چیزی حدود 137 متغیر چون سابقه کیفری، سن، جنسیت و غیره متهمان را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و به هر یک از متهمان امتیاز می‌دهد تا مشخص کند احتمال ارتکاب مجدد جرم در متهم چقدر است، هرچند امتیازهای تعلق گرفته برای قاضی الزام آور نیستند، اما اغلب قضات را تحت تاثیر خود قرار می‌دهند. نگرانی‌هایی مطرح شده بود که پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان به عواملی که می‌تواند با نژاد مرتبط باشد متکی است و به لحاظ سوگیری و تبعیض آمیز بودن مورد انتقاد شدید قرار گرفت که قبلاً تا حدودی بدان اشاره کردیم، ما در خصوص این سوگیری‌ها شاهد استدلال‌های ضد و نقیض هستیم و تعیین این که سوگیری‌ها ناشی از خطاهای الگوریتمی هستند یا ناشی از عقاید برنامه نویسان و سازندگان آن هستند یا رد وجود این سوگیری‌ها دشوار است. اگرچه هوش مصنوعی به گونه‌ای طراحی نشده است که تبعیض آمیز باشد، می‌تواند منجر به تبعیض به دلیل الگوریتم‌هایی شود که که سوگیری و کلیشه‌های موجود را تقویت یا دائمی کند، حتی زمانی که اطلاعات خاصی در مورد گروه حمایت شده (در این

¹ Katz, Daniel Martin. "Quantitative Legal Prediction-or-how I Learned to Stop Worrying and Start Preparing for The Data-Driven Future of The Legal Services Industry." Emory LJ 62 (2012): 912.

مورد، نژاد) در مجموعه داده گنجانده نشده باشد. گاهی اوقات اطلاعات نماینده، مانند کدپستی یا وضعیت شغلی یک فرد، ممکن است به طور غیرمستقیم یک مبنای حمایت شده را نشان دهد و منجر به تبعیض شود.¹

به طور کلی عده‌ای بر این نظر هستند که در زمینه الگوریتم‌ها و سیستم‌های هوش مصنوعی، تبعیض وجود دارد چراکه نتیجه پیش‌بینی شده برای گروه‌های مختلف (سفید پوست‌ها و سیاه پوست‌ها) در خصوص خطر ارتکاب مجدد جرم به طور سیستماتیک متفاوت است لیکن صدور حکم نهایی مبنی بر تبعیض آمیز بودن پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان، دشوار بنظر می‌رسد اما خب این مسئله که سیستم‌های هوش مصنوعی نباید به دلایلی مانند جنسیت، رنگ یا نژاد منجر به تبعیض شوند، به طور گسترده پذیرفته شده است.

در ادامه می‌توان اظهار کرد طبیعی است که شرکت طراحی کننده پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان الگوریتم‌های برنامه را به عنوان یک راز تجاری برای محافظت از مالکیت معنوی خود در نظر بگیرند، دوم خود امتیازدهی می‌تواند سوگیری مغرضانه‌ای برای امنیت عمومی داشته باشد چراکه به صورت آماری و تاریخی اشخاص آفریقایی-آمریکایی در جرایم شرکت داشته‌اند این موضوع باعث می‌شود تا برنامه نسبت به کل جمعیت آفریقایی-آمریکایی‌ها نتایج و امتیاز پر خطری صادر کند البته خود مفهوم انصاف مفهومی نسبی است یا به اصطلاح مفهومی مبهم دارد و ممکن است منتقدان و سازندگان برنامه مزبور تعاریف متفاوتی از مفهوم انصاف داشته باشند که این مسئله سبب اختلاف دیدگاه آنها در بحث سوگیری‌های مغرضانه می‌شود.

این نکته نیز شایان توجه است که احتمال می‌رود الگوریتم‌های برنامه تحت تاثیر سوگیری‌ها یا تعصبات، موجب تداوم کلیشه‌های موجود شوند و در نتیجه منجر به تبعیض شوند چراکه هوش مصنوعی در مرحله آموزش همواره تحت تاثیر تصمیمات انسانی است که این خود ممکن است منجر به تبعیض شود فلذا بهتر است در استفاده از این برنامه‌ها بسیار با احتیاط بود.

یکی از مهم ترین پرونده‌ها در حوزه نرم‌افزار مزبور پرونده آمریکا علیه لومیس² است بدین شرح که آقای لومیس در ایالت ویسکانسین آمریکا در خصوص تیراندازی از طریق اتومبیل به پنج اتهام از جمله تلاش برای فرار یا فرار از افسران پلیس، استفاده از وسیله نقلیه موتوری بدون رضایت مالک و دیگر موارد متهم می‌شود که تنها به دو اتهام نسبتاً سبک خود یعنی تلاش برای فرار از پلیس راهنمایی رانندگی و استفاده از وسیله نقلیه موتوری بدون رضایت مالک اقرار می‌کند و منکر دخالت در تیراندازی می‌شود، او پس از ارزیابی توسط سیستم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان به عنوانی فردی پر خطر برای جامعه شناسایی می‌شود و با میانگین خطر بالای ارتکاب مجدد جرم در ژوئیه 2016 به شش سال زندان محکوم می‌شود.

آقای اریک ال لومیس پس از محکومیت خود با این استدلال که استفاده از نرم‌افزار ارزیابی ریسک پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان در مرحله صدور حکم به سه دلیل از جمله آنکه پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان به طور نادرست از ارزیابی‌های جنسیتی در قضاوت استفاده می‌کند و ماهیت اختصاصی پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان مانع از ارزیابی صحت اطلاعات می‌شود (چراکه همانطور که قبلاً اشاره کردیم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان الگوریتم‌های خود را یک راز تجاری می‌داند و در مورد نحوه امتیازدهی‌ها و نحوه کار الگوریتم‌های برنامه شفاف سازی نمی‌کند در نتیجه مانع به چالش کشیدن اعتبار علمی ارزیابی‌های

¹ Op.cit., Ulenaers, p. 7.

² State v. Loomis

برنامه می‌شود) و به عبارتی حق متهم مبنی بر آنکه باید توسط اطلاعات دقیق محکوم شود نقض می‌شود و حق متهم مبنی بر شخصی کردن مجازات‌ها (بدین توضیح که پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان بر اساس داده‌های گروهی ارزیابی‌های خود را انجام می‌دهد) نقض می‌شود، فلذا همه این موارد موجب شده است تا حق قانونی او دایر بر دادرسی عادلانه نقض شود.

لیکن دادگاه استیناف همه استدلال‌های مطرح شده را رد کرد و اظهار کرد که استفاده از ارزیابی خطر پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان در صدور حکم، حق لومیس برای رسیدگی عادلانه را نقض نمی‌کند چراکه آقای لومیس نتوانست نشان دهد که دادگاه صادرکننده حکم در واقع بر جنسیت به عنوان عاملی در صدور حکم تکیه کرده است همچنین در ارزیابی پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان که مبنی بر پر خطر شناختن آقای لومیس بود، سابقه جنایی ایشان ارتباطی با حکم صادر شده داشت و دادگاه متهم را از استانداردهای قانونی مناسب در مورد نحوه رسیدگی به جرایم در هنگام صدور حکم راهنمایی کرده بود به هر دو طرف اجازه داد تا در مورد اساس اتهامات بحث کنند، و در نهایت معتقد بود که روایت دولت از وقایع معتبرتر است همچنین دادگاه اظهار کرده است که: «در صورت استفاده صحیح، مشروط به محدودیت‌ها و خطاهای مندرج در اینجا، بررسی ارزیابی خطر پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان در هنگام صدور حکم توسط دادگاه، حق متهم را برای رسیدگی عادلانه نقض نمی‌کند» (بندهای 8 و 104).

دادگاه در حکم خود به محدودیت‌های استفاده از پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان از جمله موارد زیر اشاره می‌کند:

استفاده از ارزیابی ریسک پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان در هنگام صدور حکم باید مشمول محدودیت‌های خاصی باشد، همچنین به اولین گزارش "راهنمای" مرکز ملی دادگاه‌های ایالتی¹ در مورد استفاده از ارزیابی خطرات و نیازهای مجرم در هنگام صدور حکم است که مواردی را راهنمایی می‌کند بدین شرح اشاره دارد که اطلاعات ارزیابی خطر نباید به عنوان عامل تشدید یا تخفیف در تعیین شدت مجازات مجرم استفاده شود.

دادگاه عالی ایندیانا راهنمایی‌های بیشتری ارائه می‌دهد و استفاده از ارزیابی‌های خطر را محدود کرده و اظهار می‌دارد این ارزیابی‌ها به عنوان شرایط تشدیدکننده یا تخفیف‌دهنده یا تعیین مدت کل مجازات نیستند. همچنین در بند 98 حکم لحاظ شده است که از ارزیابی خطر پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان برای تعیین شدت حکم استفاده نشود.

در ادامه حکم آمده است سیستم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان تنها یکی از عوامل متعددی است که قاضی باید در مرحله صدور حکم در نظر بگیرد همچنین در بند 88 حکم آمده است امتیاز ارزیابی ریسک پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان نمی‌تواند تعیین کننده باشد، در بند 68 حکم نیز اذعان شده است اگر ارزیابی ریسک پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان عامل تعیین کننده‌ای در صدور حکم باشد این امر به منزله نقض دادرسی عادلانه خواهد بود و قاضی علاوه بر سیستم ارزیابی پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان باید عوامل دیگری را که به طور مستقل، از حکم صادر شده حمایت می‌کنند را به اندازه کافی توضیح دهد.

اگرچه دادگاه عالی ویسکانسین استفاده از ابزارهای ارزیابی ریسک را در طول صدور حکم تأیید کرد، اما پرونده لومیس به وضوح برخی نگرانی‌های مشکل‌ساز را در مورد استفاده از ابزارهای ارزیابی ریسک (پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان) نشان می‌دهد.

¹ NCSC

اولاً، انتقال قدرت عمومی به ماشین‌ها خطر تضعیف حقوق بشر و حاکمیت قانون را در بر می‌گیرد ثانیاً، دادگاه عالی ویسکانسین آن را کافی می‌داند که دادگاه‌های بدوی از خطرات پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان با یادداشت‌های احتیاطی مطلع بودند^۱.

دادگاه عالی ویسکانسین با توجه به بند 55 حکم اظهار کرده متهم فرصت آنرا داشته است تا صحت و سقم اطلاعات موجود در سیستم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان، را تایید یا رد کند، اما همانطور که قبلاً اشاره کردیم شرکت سازنده پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان بر الگوریتم‌هایی که مجرمان را ارزیابی می‌کند ادعای حقوق مالکیت معنوی دارد و از انتشار آن اجتناب می‌کند، فلذا امکان به چالش کشیدن این ارزیابی‌ها از بین می‌رود فلذا اگر متهم نداند که هوش مصنوعی یا به عبارتی سیستم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان چگونه اطلاعات را ارزیابی کرده است فرصت یک دفاع کافی را از دست خواهد داد که می‌تواند منجر به تضییع حق او شود و فرصت یک دادرسی عادلانه از او ضایع شود، البته خود این نکته قابل توجه است که بعید بنظر می‌رسد حتی خود قضات از نحوه عملکرد پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان مطلع باشد، این در حالی است که قضات باید بی‌طرفانه به پرونده‌های قضایی رسیدگی کنند منتها این بی‌اطلاعی از نحوه عملکرد پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان باعث می‌شود قضات کورکورانه به نتایج سیستم مزبور متکی شوند فلذا می‌توان گفت همه این مسائل نیازمند آموزش‌های تخصصی برای قضات است.

استدلال‌های ذکر شده در بالا نشان می‌دهد که استفاده از ابزارهای ارزیابی ریسک نگرانی‌هایی را در مورد شفافیت و سوگیری نامطلوب ایجاد کرده است که می‌تواند منجر به تبعیض شود. با این حال، از آنجایی که الگوریتم‌ها پتانسیل بهبود کارایی و یکنواختی تصمیمات را دارند، راه حل حذف کامل ارزیابی‌های ریسک آماری نیست^۲. به هر حال، انسان‌ها نیز مستعد سوگیری‌های (عمدی یا تصادفی) هستند، به گونه‌ای که الگوریتم‌ها اینطور نیستند؛ بنابراین، الگوریتم‌ها می‌توانند به عنوان یکی از بسیار عوامل مرتبطی که قاضی می‌تواند هنگام تعیین حکم یک فرد در نظر بگیرد، تا زمانی که عامل تعیین‌کننده نباشد، مورد استفاده قرار گیرد^۳.

گفتار دوم- نقش قاضی انسانی

مسلماً تفاوت‌هایی بین قضات و ربات‌های قاضی و به بیان دقیق‌تر هوش مصنوعی وجود دارد با مذاقه دقیق‌تر باید گفت در صورتی که هوش مصنوعی بخواهد جایگزین امر قضاوت شود باید بتواند تمام وظایف یک قاضی انسانی را انجام دهد، منتها با توجه به تفاوت‌های انسان و هوش مصنوعی از منظر هستی‌شناختی و پردازش اطلاعات، پاسخ به این سوال دشوار است، در محاکم قضایی اگر صرفاً وظیفه قاضی پردازش اطلاعات و حل مشکل بود، احتمالاً هوش مصنوعی می‌توانست این وظیفه را بر عهده گیرد، ولی عملاً ما شاهد هستیم که قضات نقشی چند منظوره بر عهده دارند، شاید می‌توان گفت قضات حقایق را تحلیل و قانون را تفسیر می‌کنند بر اساس ارزیابی حقایق مربوطه و قانون قابل اجرا، آنها یک استدلال قانونی ایجاد می‌کنند که احتمالاً هماهنگ با روح قانون است، حتی در اغلب موارد که مشکلات حقوقی در مقابل قانون ماهیت پیچیده‌ای دارند

¹ Op.cit., Ulenaers, p. 9-10.

² Feller, Avi, et al. "A Computer Program used for Bail and Sentencing Decisions Was Labeled Biased Against Blacks. It's Actually Not That Clear." The Washington Post 17 October 2016: 4.

³ Op.cit., Ulenaers, p. 10.

اصول حقوقی را توسعه می‌دهند آنها همچنین نقشی کلیدی در مدیریت اوضاع و احوال پرونده ایفا می‌کنند تا بتوانند اختلاف را به بهترین شکل حل و فصل کنند.

صلاح‌دید قضات خود یکی از مسائل با اهمیت است، صلاح‌دیددی که هوش مصنوعی فعلاً از آن بی‌بهره است مثلاً هنگامی که در یک اختلاف کیفری سیستم هوش مصنوعی بر اساس الگوریتم‌های خاص، هفت سال حبس را توصیه کند، یک قاضی انسانی هنگام مواجهه با پرونده مذکور با مذاقه دقیق در پرونده و بررسی آن ممکن است یک مجازات جایگزین مانند خدمات عام‌المنفعه را به حال مجرم مناسب‌تر تشخیص دهد یا حتی پیامد اجتماعی تصمیم خود را در نظر بگیرد چراکه قاضی انسانی در صدور حکم می‌تواند وضعیت جامعه یا شخصیت منحصر به فرد متهم را در نظر بگیرد مثلاً با متهم صحبت کند، به چشمان او نگاه کند، و تصمیماتی اتخاذ کند. همچنین یک قاضی با توجه به آنکه انسان است از عواطف برخوردار است فلذا می‌تواند دلسوز باشد و رحم داشته باشد (مثلاً زمانی که مجرم یک مادر باشد شرایط خاص او را در نظر بگیرد و با توجه به نص قانون از مجازات‌های جایگزینی که یک قاضی عدالت‌گرا استفاده می‌کند، بهره جوید) لیکن برای ما آسان نیست تا بگوییم هوش مصنوعی می‌تواند منطبق با این صلاح‌دید و عواطف باشد و سازگاری این تصمیمات با انعطاف‌ناپذیری یک برنامه کامپیوتری دشوار است، بنابراین، یک تصمیم قضایی نه تنها به صورت عقلانی اتخاذ می‌شود، بلکه می‌تواند شامل احساسات، شهود و شمع قضایی باشد در ادامه باید افزود نظر برخی از پژوهشگران براین است که هوش مصنوعی در حوزه شخصی کردن مجازات‌ها می‌تواند بهتر از انسان عمل کند ولی در پاسخ به این افراد باید اظهار نمود فعلاً هوش مصنوعی از این توانایی برخوردار نیست همانطور که در برنامه‌ی امکان سنجی خطر ارتکاب مجدد جرایم که مبتنی بر هوش مصنوعی است، برنامه مذکور نمی‌تواند اصل شخصی کردن مجازات‌ها را رعایت کند و عملاً در توصیه‌های خود بجای اینکه وضعیت خاص متهم را در نظر بگیرد، با توجه به اطلاعات و آمار و سوابق گروهی متهمان و مجرمان، توصیه‌ها و پیش‌بینی‌هایی را اعلام می‌کند.

تصمیمات انسانی می‌تواند بر اساس ارزش‌ها و ملاحظات (مثلاً اجتماعی) باشد که توسط ماشین رعایت نمی‌شود. برای مثال، قاضی می‌تواند بر اساس سلسله مراتبی از ارزش‌ها، برای یک مجرم زن که در معرض خطر تکرار جرم است، حکم وثیقه صادر کند، برای مثال، نقش او به عنوان مادر و محافظ فرزندان را مد نظر قرار دهد، در حالی که الگوریتم‌ها می‌تواند خطر ارتکاب مجدد جرم را با دقت بیشتری تعیین کند، اما قادر به اجرای چنین سلسله مراتبی از اولویت‌ها نیستند¹.

می‌توان گفت هرچند هوش مصنوعی الزام آور نیست و تصمیم‌گیری به طور رسمی به انسان واگذار شده است ولی هوش مصنوعی در تغییر نگرش قاضی تاثیر بسزایی دارد، امروزه بیشتر هوش مصنوعی نقش کمک و حمایت از قاضی انسانی را ایفا می‌کنند حتی مطلوب بنظر می‌رسد با توجه به چند منظوره بودن نقش قضات، همچنان قضات، تصمیمات قضایی را اتخاذ کنند فلذا حتی تدبیر یک فرایند تصمیم‌گیری نیمه خودکار مطلوب بنظر می‌رسد چراکه هوش مصنوعی می‌تواند به قضات کمک کند تا تصمیم‌های کارآمد، عادلانه، منصفانه و منسجمی در پرونده‌های حقوقی اتخاذ کنند.

¹ Council of Europe. Dept. European Commission for the Efficiency of Justice [hereinafter "CEPEJ"]. **European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment.** (2019): 55.

در این بین رعایت حق دادرسی عادلانه از اهمیت برخوردار است، شاید یک برنامه یا ربات مبتنی بر هوش مصنوعی بتواند یک اختلاف حقوقی را بسان قاضی انسانی حل و فصل کند لیکن با توجه به کاستی‌هایی که هوش مصنوعی دارد کماکان بهتر است قضات انسانی به کار خود ادامه دهند و از هوش مصنوعی به عنوان ابزاری در جهت تسهیل قضاوت و کمکی استفاده شود، چراکه هنوز بنظر می‌رسد یک قاضی مبتنی بر هوش مصنوعی به اندازه‌ای توسعه نیافته است تا بتواند مستقلاً با رعایت همه جوانب امر قضا را بر عهده بگیرد و به طور موثر تفاوت‌های ظریف قانونی را درک و رعایت کند پس هنوز ما نیازمند نظارت و مداخله قضات انسانی هستیم اما باید گفت بکارگیری هوش مصنوعی یا به عبارتی ربات‌های قاضی می‌تواند حرکتی مثبت در تسریع رسیدگی به پرونده‌ها، کاهش هزینه‌های دادرسی و به طور کلی با استفاده صحیح مجر به در دسترس قرار گرفتن عدالت و دادخواهی‌ها باشد.

در ادامه ذکر این نکات خالی از لطف نیست که وظیفه قضات تنها حل و فصل اختلافات نیست، آنها نقش آموزشی مهمی بر عهده دارند همچنین تصمیمات یک قاضی انسانی با توجه به قدرتی که دارد دارای تاثیر اجتماعی است، می‌توان گفت احتمالاً طرفداران جایگزینی هوش مصنوعی در امر قضاوت، مسائل یاد شده را در نظر نگرفته‌اند و همانطور که اشاره شد قاضی هوش مصنوعی با قاضی انسانی انطباق کاملی ندارد.

همچنین با ادامه روند دادگاه، قاضی انسانی دائماً بر عادلانه بودن محاکمه به عنوان یک کل نظارت می‌کند. از آنجایی که عدالت و محاکمه عادلانه مفاهیم مبهم هستند، تشخیص اینکه آیا متهم از محاکمه عادلانه‌ای برخوردار می‌شود، برای ماشین بسیار دشوار خواهد بود. دستیابی به چنین ترکیبی از مهارت‌ها - از جمله منطق، تحقیق، زبان، حل خلاقانه مسئله، مهارت‌های اجتماعی و غیره - برای یک سیستم هوش مصنوعی دشوار است؛ بنابراین، با فناوری فعلی، هوش مصنوعی نمی‌تواند برخی از وظایف قاضی انسانی را به عهده بگیرد¹.

مبحث سوم - نگرشی بر دادرسی عادلانه در برخی اسناد حقوق بشری

کنوانسیون اروپایی حقوق بشر که در سال 1950 توسط شورای اروپا تهیه شد در ماده ششم خود حق محاکمه عادلانه را بدین شرح به رسمیت شناخته است که اولاً هر شخصی به هنگام تصمیم‌گیری راجع به حقوق و تعهدات مدنی یا راجع به هر گونه اتهام کیفری علیه او، مستحق یک رسیدگی منصفانه و علنی در مهلت زمانی معقول بوسیله یک دادگاه مستقل و بی‌طرف که بموجب قانون ایجاد شده است، می‌باشد. حکم صادره می‌بایست به طریق علنی اعلام شود، اما مطبوعات و عموم مردم ممکن است به دلایل اخلاقی، نظم عمومی یا امنیت ملی در یک جامعه مردم‌سالار، در مواردی که منافع جوانان یا حفاظت از زندگی خصوصی طرفین دعوا ایجاب کند، یا به عقیده دادگاه در اوضاع و احوالی خاص، تا حدی که کاملاً ضروری باشد که علنی بودن، مضر مصالح عدالت می‌باشد، از شرکت در تمام یا بخشی از جلسات محاکمه منع می‌شوند ثانیاً هر شخصی که متهم به ارتکاب یک جرم کیفری می‌گردد می‌بایست تا زمانی که بموجب قانون، بزهکاری وی اثبات نشده است، بی‌گناه فرض شود. ثالثاً هر شخصی که متهم به ارتکاب یک جرم کیفری می‌شود از حداقل حقوق ذیل برخوردار می‌گردد: الف) می‌بایست فوراً به زبانی که او درک می‌کند بطور مشروح، از ماهیت و دلایل اتهام علیه خود مطلع شود؛ ب) زمان و امکانات کافی بمنظور آماده سازی دفاعیه‌اش را داشته باشد؛ ج) از خودش شخصاً یا از طریق معاضدت حقوقی با انتخاب خود،

¹ Op.cit., Ulenaers, p.19.

دفاع کند یا چنانچه او استطاعت کافی برای پرداخت هزینه معاضدت حقوقی را نداشته باشد، در مواردی که مصالح عدالت چنین اقتضا کند به رایگان معاضدت حقوقی به او اعطا شود؛ د) بازجویی کردن از شاهدان علیه وی و حاضر نمودن و بازجویی کردن از شاهدان به نفع او، می‌بایست تحت شرایط مشابه همانند شهود علیه وی باشد؛ ه) چنانچه متهم نتواند زبان مورد استفاده در دادگاه را درک کند و صحبت کند، می‌بایست برخوردار از معاضدت رایگان یک مترجم باشد.

همانطور که قبلاً گفتیم امروزه رعایت و احترام به حقوق بشر با توجه به توسعه فناوری‌هایی چون هوش مصنوعی ما را با چالش‌هایی روبرو ساخته است، مطابق با اصل اول منشور اخلاقی کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت¹ که در حوزه احترام به حقوق اولیه و اساسی بر سازگاری طراحی و پیاده سازی خدمات هوش مصنوعی در حیطه حقوق اساسی تاکید می‌کند در منشور اخلاقی شورای اروپا آمده است هنگامی که از ابزارهای هوش مصنوعی برای حل اختلاف یا به عنوان ابزاری برای کمک به تصمیم‌گیری قضایی یا راهنمایی مردم استفاده می‌شود، ضروری است اطمینان حاصل شود تا هوش مصنوعی حق دسترسی به دادگاه، دادرسی عادلانه، اصل برابری سلاح‌ها در دعاوی و احترام به روند دادخواهی را تضعیف نمی‌کند، سند مزبور همچنین بر حاکمیت قانون و استقلال قضات در فرایند تصمیم‌گیری تاکید دارد فلذا، استفاده از هوش مصنوعی باید با حقوق فردی مندرج در کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، از جمله تضمین یک محاکمه عادلانه، سازگار باشد چراکه می‌توان ادعا کرد دادرسی عادلانه از مهم‌ترین اصول حمایت از حقوق بشر است و تضمین آن یکی از اساسی‌ترین وظایف جوامع دموکراتیک بشمار می‌رود، در ادامه تلاش شده است برخی از حق‌های دادرسی عادلانه با توجه به اسناد حقوق بشری با تکیه بر هوش مصنوعی مورد بررسی قرار گیرد.

گفتار اول - حق بر دادگاه

اعلامیه جهانی حقوق بشر که در 10 دسامبر 1948 توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب شده است، یکی از پر اهمیت‌ترین اسناد بین‌المللی در حوزه حقوق بشر است، اعلامیه یاد شده مشتمل بر 30 ماده است که چهارچوب کلی حقوق بشر معاصر را مشخص ساخته است. حق بر دادگاه از جمله حقوق بنیادینی است که هر انسان به صرف انسان بودن باید از آن برخوردار شود، اعلامیه یاد شده در ماده هشتم و دهم خود در خصوص حق بر دادرسی آورده است:

ماده هشتم: هر انسانی سزاوار و محق به دسترسی مؤثر به مراجع دادرسی از طریق محاکم ذیصلاح ملی در برابر نقض حقوق اولیه‌ای است که قوانین اساسی یا قوانین عادی برای او برشمرده و به او ارزانی داشته‌اند.

ماده دهم: هر انسانی سزاوار و محق به دسترسی کامل و برابر به دادرسی آشکار و عادلانه توسط دادگاهی بی‌طرف و مستقل است تا در برابر هر گونه اتهام جزایی علیه وی، به حقوق و تکالیف وی رسیدگی کند.

بدین طریق اعلامیه جهانی حقوق بشر برای همگان حق بر دادرسی را به رسمیت شناخته است، همچنین سایر اسناد حقوق بشری از جمله میثاق حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر حق بر دادرسی را در مواد خود به رسمیت شناخته‌اند، میثاق حقوق مدنی و سیاسی در این خصوص تصریح کرده است که «همه در مقابل دادگاه‌ها و دیوان‌های دادگستری متساوی هستند. هر کس حق دارد به این که به دادخواهی او منصفانه و علنی در یک دادگاه صالح مستقل و بی‌طرف تشکیل شده طبق قانون رسیدگی بشود و آن دادگاه درباره حقانیت اتهامات جزائی علیه او یا اختلافات راجع به حقوق

¹ CEPEJ

و الزمات او در مورد مدنی اتخاذ تصمیم بنماید.» همچنین کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز در خصوص حق بر دادرسی در ماده ششم خود چنین اظهار کرده است که «هر شخصی به هنگام تصمیم گیری راجع به حقوق و تعهدات مدنی یا راجع به هر گونه اتهام کیفری علیه او، مستحق یک رسیدگی منصفانه و علنی در مهلت زمانی معقول بوسیله یک دادگاه مستقل و بی طرف که بموجب قانون ایجاد شده است، می باشد...».

حق دادرسی منصفانه، نخست به معنی حق اعتراض، دادخواهی، اقامه دعوا و حق دسترسی به قاضی است. از حق دسترسی به دادگاه باید در برابر موانع حقوقی و موانع ملی مانند هزینه های دادرسی حفاظت کرد. در صورت تعرض به حقوق و آزادی های شهروندان آنها باید حق داشته باشند برای احقاق حق و تظلم خواهی به دادگاه شایسته و بی طرف مراجعه نمایند¹.

حق دسترسی به دادگاه، یعنی حق شروع رسیدگی در دادگاه، عنصری بسیار مهم در حوزه دادرسی عادلانه است، به دیگر سخن اگر روند دادرسی وجود نداشته باشد، سایر حقوق مرتبط با دادرسی عادلانه چون حق بر وکیل بی ارزش خواهند بود.

به دیگر سخن اولین تضمین یک دادرسی عادلانه آن است که تصمیمات قضایی نباید توسط ارگان های سیاسی اتخاذ شود، اتخاذ تصمیم توسط سازمان های سیاسی همواره با خطر نقض دادرسی عادلانه همراه خواهد بود فلذا تصمیمات یاد شده باید توسط یک دادگاه بی طرف مستقل صلاحیتدار اتخاذ شود، حق مزبور چنان مهم است که کمیته حقوق بشر افزوده است «آن حقی مطلق است که استثناء بردار نیست» همچنین کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر در این باره آورده است که تضمینات اساسی قضایی لازم برای حمایت از حقوق بشر حق برخورداری از قوه قضایی صلاحیت دار و بی طرف که حتی در شرایط اضطراری نیز معلق نمی شود، می باشد².

همانطور که در بالا ذکر شد، از آنجایی که احتمال دارد استفاده از هوش مصنوعی در سیستم حقوقی کارایی قوه قضاییه را افزایش دهد، احتمالاً هزینه ها کاهش می یابد و ممکن است در نهایت پرونده های معوقه رفع شود. این به نوبه خود منجر به وضعیتی می شود که در آن افراد بیشتری به دادگاه دسترسی پیدا می کنند و در نهایت منجر به "دمکراتیک شدن عدالت" می شود³. حتی اگر سیستم های هوش مصنوعی احتمالاً مغرضانه و غیر شفاف باشند، استقرار آنها در دادگاه، دسترسی به دادگاه - و در نتیجه دسترسی به عدالت - را برای افرادی که در غیر این صورت ممکن است ابزاری برای مراجعه به دادگاه نداشته باشند، باز می کند. به عبارت دیگر، با استقرار فناوری مبتنی بر هوش مصنوعی در دادگاه، ممکن است شکاف دسترسی به عدالت بسته شود⁴.

گفتار دوم - دادگاه مستقل و بی طرف

استقلال دادگاه یکی از ویژگی های مهم در دادرسی عادلانه است، در واقع منظور از دادرسی آن است که محکمه در مقابل قدرت های خارجی مثلاً در مقابل قوای دیگر یعنی قوه مقننه و مجریه یا در مقابل احزاب و سازمان های سیاسی، از استقلال

¹ پیشین، عباسی، ص 250.

² وایسبرودت، دیوید، فردریکسون و بایرون. "دادرسی عادلانه". مترجمان طه، فریده و اشرفی، لیلا. تهران: میزان، 1390، ص 128.

³ Sourdin, Tania. "Judge v Robot?: Artificial Intelligence and judicial Decision-Making." University of New South Wales Law Journal, The 41.4 (2018): 1120.

⁴ Op.cit., Ulenaers, p.22.

برخوردار باشد، چرا که دور از انتظار نیست محکمه‌ای که تحت فشار و مداخله و دستور سایر قدرت‌ها باشد نمی‌تواند مستقلاً یک دادرسی عادلانه را پیش ببرد و قدرت‌های ذی نفوذ همواره در صدد تامین منافع شخصی و گروهی خود خواهند بود بدین منظور و برای حفظ استقلال محکمه ما شاهد آن هستیم که سیستم‌های حقوق بشری دنیا چون دادگاه اروپایی حقوق بشر معیارهایی چون نحوه انتخاب قضات دیوان، مدت دوره مسئولیت قضات و پیش‌بینی تدابیری که فشار خارجی را بر محکمه کنترل می‌کند را مورد توجه قرار می‌دهند. استقلال قضایی مستلزم ممانعت از نفوذ و اعمال فشارهای خارجی به محاکم است این مداخله‌ها می‌تواند مشتمل بر مداخله سایر قضات نیز باشد به دیگر سخن استقلال قضایی مستلزم آن است که قضات فردی از نفوذ ناروا در خارج از قوه قضائیه و از درون آزاد باشند فلذا محکمه در مقام دادرسی باید از آزادی برخوردار باشد.

لیکن سوالی که باقی می‌ماند آن است که آیا هوش مصنوعی در حوزه استقلال محاکم از چه اهمیتی برخوردار است؟ در پاسخ سوال یاد شده می‌توان گفت سیستم‌های هوش مصنوعی را نمی‌تواند تحت تاثیر یا فشار خارجی قرار داد به دیگر سخن قدرت‌های خارجی یا درونی نمی‌توانند سیستم هوش مصنوعی را تحت تاثیر خود قرار دهند اما متقابلاً این بیم وجود دارد که قضات به زور برای استفاده از هوش مصنوعی در دادگاه تحت فشار قرار گیرند همانطور که منشور اخلاقی 2019 کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت در خصوص بی‌طرفی و استقلال قضات آورده است هوش مصنوعی ممکن است اثرات غیرمستقیم بر استقلال و بی‌طرفی محاکم (قوه قضائیه) داشته باشد، به ویژه در سیستم‌هایی که استقلال محاکم (قوه قضائیه) به طور کامل محقق نشده است.¹ به عنوان نمونه نرم‌افزار ارزیابی تکرار جرم پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان را که قبلاً در مورد آن سخن گفتیم در نظر بگیرید، همواره این بیم وجود دارد که قضات در صدور حکم تحت فشار باشند تا از نرم‌افزار پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان بکارگیرند حتی برخی از ایالت‌ها در آمریکا بکارگیری پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان در مراحل صدور احکام را الزامی می‌دانند در نتیجه ممکن است زمانی که هوش مصنوعی یک شخص را در خصوص خطر ارتکاب مجدد جرم با ریسک بالایی شناسایی کند و در نتیجه فشار بر قضات در جهت استفاده از برنامه مزبور، سبب شود تا قضات دچار سوگیری‌هایی شوند. فلذا همانطور که قبلاً مطرح شد اصولاً یک قاضی باید از اختیار و آزادی برخوردار باشد تا گاهی اوقات ارزش‌ها و ملاحظات را ترجیح دهند که توسط الگوریتم‌ها رعایت نمی‌شود، با این حال این بیم وجود دارد که قضات کورکورانه به نتایج پروفایل‌ساز مدیریت مجرمان اتکا کنند چراکه قضات عملاً برنامه مزبور را بی‌طرف تلقی می‌کنند و این خطر که قضات توسط هوش مصنوعی هدایت شوند و قدرت استدلال و شمّ قضایی خود را نادیده بگیرند وجود دارد.

منشور اخلاقی 2019 کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت اروپا نیز در این خصوص تصریح کرده است هنگامی که سیستم‌های هوش مصنوعی در فرآیند تصمیم‌گیری استفاده می‌شوند، باید به اصول حاکمیت قانون و استقلال قضایی احترام بگذارند.²

دادگاه باید بی‌طرف باشد به عبارتی همه قضات اعم از حرفه‌ای یا غیر حرفه‌ای و هیئت منصفه، باید تماماً در پرونده بی‌طرف باشند، بی‌طرفی عوامل دادرسی برای دستیابی به عدالت مهم و اساسی است، اصل ششم اصول بنیادین استقلال قضایی در این خصوص آورده است حق برخورداری از دادگاه بی‌طرف، مستلزم آن است که قضات و هیئت منصفه هیچگونه نفع یا بهره‌ای

¹ Op.cit., CEPEJ, p.49.

² Ibid., p. 9.

در پرونده خاصی نداشته باشند و در مورد آن پیش داوریی نکنند. قوه قضایه نیز ملزم است تضمین کند رسیدگی منصفانه صورت گیرد و حقوق تمام طرفین رعایت شود.

کمیت حقوق بشر نیز در خصوص مفهوم بی‌طرفی آورده است "به این مفهوم است که قضات نباید در مورد موضوعی که به آنها محول شده پیش فرضی داشته باشند، همچنین نباید به شیوه‌ای عمل کنند که منافع یکی از طرفین را ارتقاء بخشند".

بی‌طرفی از جمله عناصر مهم یک دادرسی عادلانه است، بی‌طرفی یعنی آنکه قاضی بدون تعصب و سوگیری در پرونده قضاوت را بر عهده گیرد همان طور که قبلاً در اسناد بین‌المللی حقوق بشر مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر ماده دهم، میثاق حقوق مدنی و سیاسی ماده 14 و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ماده ششم که بر بی‌طرفی تأکید شده است، تأکید به این نکته حتی در پرونده‌های حقوق بشری مشهود است چنانکه در پرونده اروپایی دیوان حقوق بشر میکالیف علیه مالتا¹ در بند 93 بدان اشاره شده است، دادگاه در بند ذکر شده بی‌طرفی معمولاً به عدم وجود تعصب یا سوگیری دلالت دارد و وجود آن (تعصب یا سوگیری) یا غیر آن را می‌توان به طرق مختلف مورد بررسی قرار داد، همچنین طبق بند مذکور طبق رویه قضایی مقرر دیوان، وجود بی‌طرفی برای اهداف بند 1 ماده 6 باید بر اساس یک آزمون ذهنی تعیین شود که در آن باید به اعتقادات شخصی و رفتار یک قاضی خاص توجه شود، یعنی اینکه آیا قاضی هر گونه تعصب یا سوگیری شخصی در یک پرونده خاص دارد یا خیر و همچنین بر اساس یک آزمون عینی، یعنی با تعیین اینکه آیا خود دیوان تضمین‌های کافی برای حذف هر گونه تردید مشروع در مورد بی‌طرفی آن ارائه کرده است یا خیر².

پرونده‌هایی که در مورد بی‌طرفانه بودن دادگاه نزد کمیت حقوق بشر و ارگان‌های منطقه‌ای مطرح می‌شود تحت دو معیار و ضابطه بررسی می‌شوند. یکی معیار عینی است که بررسی می‌شود آیا قاضی تضمینات دادرسی مناسب برای رفع هر گونه شک قوی در مورد غرض ورزی را تأمین نموده یا نه معیار دیگر که ذهنی است بررسی جانبداری شخصی است³.

النهاییه به عنوان یک جمع بندی کوتاه باید گفت استقلال و بی‌طرفی از عناصر مهم یک دادرسی عادلانه است باید تضمین و رعایت شود، فلذا در صورتی که قضات در محاکم از سیستم‌های هوش مصنوعی استفاده می‌کنند (مخصوصاً زمانی که فرایند تصمیم‌گیری توسط هوش مصنوعی هدایت می‌شود)، استقلال و بی‌طرفی نباید به فراموشی سپرده شود و رعایت آن تضمین شود. این نکته بر اهمیت است که قضات هوش مصنوعی را ناقص تلقی کنند و در صدور احکام و حتی روند دادرسی به صورت کامل به هوش مصنوعی اتکا نکنند و مهم است که یک قاضی بتواند به توصیه یا تصمیم هوش مصنوعی اتکا کامل نداشته باشد و از ابتکار عمل و اختیار برخوردار باشد، البته حائز توجه است که بکارگیری صحیح هوش مصنوعی با خود مزیت‌هایی به همراه دارد چنانکه استفاده از هوش مصنوعی می‌تواند در تشخیص سوگیری‌های فردی قضات و کاهش تأثیر عوامل خارجی بر فرآیند تصمیم‌گیری مثر ثمر باشد.

¹ Micallef v. Malta

² European Court of Human Rights. "Micallef v. Malta" no. 17056/06, 15 October 2009. para. 93. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-95031&filename=001-95031.pdf&TID=aaouturhlq>.

³ پیشین، وایسبرودت، ص 136.

گفتار سوم - استدلال‌پذیری تصمیمات قضایی

منظور از استدلال در تصمیمات قضایی این است که محکمه موظف است دلایل کافی برای تصمیمات اتخاذ شده ارائه دهد به عبارتی این دلایل حکایت از آن دارد که واقعاً به پرونده مطروحه رسیدگی شده است، مستدل بودن تصمیم قاضی نشان از آن است که قاضی انسانی پرونده و قواعد حقوقی را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده، مستدل بودن تصمیمات قاضی سبب احترام به تصمیمات قضایی شده و این امکان را به طرفین دعوا می‌دهد تا از حق تجدید نظر خواهی خود به نحو احسن استفاده کنند لیکن استدلال‌پذیری در تصمیمات هوش مصنوعی محل ایراد است چراکه سیستم هوش مصنوعی حتی اگر تصمیمات دقیق اتخاذ کرده باشد لیکن تصمیمات سیستم هوش مصنوعی توضیح‌پذیر یا توجیه‌پذیر نیست، هوش مصنوعی که بر اساس آمار و ریاضیات تصمیماتی را اتخاذ می‌کند در حال حاضر نمی‌تواند یک تصمیم مستدل ارائه کند، استدلال‌پذیری در احکام قضایی خصوصاً احکام کیفری از اهمیت بسزایی برخوردار است چراکه اگر اگر متهمی بخواهد دلایل محکومیت خود را بداند، حق دارد پاسخی بهتر از "ما سیستم را با توجه داده‌های زیادی آموزش دادیم، و این همان چیزی است که تصمیم گرفت" دریافت کند.^۱

علی‌هذا سیستم‌های هوش مصنوعی نمی‌توانند تصمیم‌های مستدل ارائه کنند فلذا بنظر می‌رسد در صورتی می‌توان از فناوری مبتنی بر هوش مصنوعی در محاکم استفاده کرد که فناوری مزبور جایگزین قضات نشود لیکن قضات می‌توانند از هوش مصنوعی به عنوان دستیار استفاده کنند، این امر سبب تسریع در رسیدگی‌ها خواهد شد، قضات باید انسانی باشند تا بتوانند یک رای مستدل و توجیه‌پذیر برآورد کنند، این تصمیم مستدل همچنین سبب استفاده موثر از حق استیناف برای طرفین درگیر در پرونده خواهد شد چراکه تصمیمات مبتنی بر هوش مصنوعی اغلب از شفاف لازم برخوردار نیستند چراکه طراحان به الگوریتم‌های سیستم‌های هوش مصنوعی به عنوان راز تجاری نگاه می‌کنند و از افشای نحوه ارزیابی اطلاعات توسط هوش مصنوعی همانگونه که در پرونده آقای لومیس دیدیم خودداری می‌کنند. البته حائز اهمیت است هنگامی که یک دستیار هوش مصنوعی به یک قاضی در فرآیند تصمیم‌گیری کمک می‌کند، قاضی انسانی باید روشن کند که چرا نتیجه سیستم هوش مصنوعی او را متقاعد می‌کند و مطابق با استانداردهای یک تصمیم مستدل، توجیه قانونی و مناسب ارائه دهد.^۲

از سوی دیگر پذیرش تصمیمات قضایی که توسط قضات انسانی اتخاذ می‌شود برای عموم آسان‌تر است و تصمیمات انسانی از مشروعیت اجتماعی مناسب‌تری برخوردار است چراکه تصمیم یاد شده توسط یک هم‌نوع اتخاذ شده است.

گفتار چهارم - حق رسیدگی در مهلت معقول و منطقی

دادرسی و رسیدگی به دعوا باید در مدتی معقول و منطقی آغاز شود و به پایان رسد، حق محاکمه در مهلت معقول و منطقی یا حق محاکمه بدون تاخیر موجه از جمله حقوق مطروحه در بحث دادرسی عادلانه است که در قسم ج بند سه ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی قسم د بند یک ماده هفت منشور آفریقایی، بند یک ماده هشت کنوانسیون آمریکایی، بند یک ماده شش کنوانسیون اروپایی، قسم ج بند چهار ماده ۲۱ اساسنامه یوگسلاوی، قسم ج بند چهار ماده ۲۰ اساسنامه رواندا، قسم ج بند یک ماده ۶۷ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی مطرح شده است.

¹ Tegmark, Max. "Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence." Vintage, 2018: 106.

² Op.cit, Ulenaers, p. 28.

تضمین محاکمه فوری در دادرسی‌های کیفری با حق آزادی، فرض بی‌گناهی و حق دفاع از خود پیوند خورده است، هدف این است که تضمین شود سرنوشت و عاقبت فرد متهم بدون تأخیر غیر موجه تعیین شود و هدف از این تضمین این است که دفاع فرد با سپری شدن زمان خیلی زیاد تضعیف نشود چرا که در مدت زمان طولانی خاطره و حافظه شهود از بین می‌رود و ممکن است شهود غیر قابل دسترس شده و سایر مدارک معدوم یا ناپدید شود، همچنین هدف تضمین این است که بلامتکلیفی که متهم با آن روبرو است و بدنامی که همراه با متهم به جرم کیفری است با وجود فرض بی‌گناهی به طول نینجامد. حق محاکمه فوری در زمان مناسب خود در برگیرنده حداکثر زمانی است که تأخیر قضایی غیر عادلانه می‌شود.¹

عوامل متعددی می‌تواند سبب کندی جریان دادرسی گردد که عبارتند از پیچیدگی نظام‌های حقوقی، فنی بودن برخی دعاوی، عدم سازماندهی درست و مناسب تشکیلات دادگاه‌های دادگستری، لزوم دخالت مراجع قضایی و اداری متعدد در جریان رسیدگی، نبود نیروی تخصصی مناسب از لحاظ (کمی و کیفی) و...².

لیکن در حق رسیدگی در مهلت معقول و منطقی منظور از زمان معقول چه زمانی است؟ زمان معقول زمانی است که با توجه به شرایط هر پرونده بررسی می‌شود، پیچیدگی‌های هر پرونده رفتار متهم و رفتار مقامات ذیصلاح برخی اوقات محاکمات به مدت ده سال را معقول فرض کرده‌اند در حالی که در سایر موارد گذشت کمتر از یک سال را غیر موجه دانسته‌اند.³

محاکم حقوق بشری از جمله دیوان اروپایی حقوق بشر بارها بر اهمیت اجرای عدالت در زمان معقول و بدون تاخیر تاکید کرده‌اند معقول بودن زمان رسیدگی با توجه به شرایط و اوضاع و احوال پرونده متفاوت خواهد بود بند یک ماده شش کنوانسیون اروپایی حقوق بشر نیز کشورهای متعاهد شورای اروپا را موظف می‌کند که نظام‌های حقوقی خود را به گونه‌ای سازماندهی کنند که دادگاه‌های آنها بتوانند حق هر کسی را برای تصمیم‌گیری نهایی در یک زمان معقول تضمین کنند.

افزایش کارایی و توانایی سرعت بخشیدن به دادرسی یکی از بزرگترین مزایای استفاده از سیستم‌های هوش مصنوعی در محاکم است، بکارگیری هوش مصنوعی در محاکم می‌تواند به دولت‌ها کمک کند تا سیستم حقوقی خود را به گونه‌ای سازماندهی کنند تا محاکم بتوانند الزامات رسیدگی به پرونده‌ها را در مدت زمان معقول رعایت کنند، هوش مصنوعی می‌تواند زمان، مکان و چرایی تعلیق پرونده را تشخیص دهند فلذا قضات بینش بهتری در مورد نحوه برخورد با مدیریت رویه قضایی خواهند داشت همچنین یک هوش مصنوعی از طریق بازیابی اطلاعات حقوقی، می‌تواند خلاصه‌ای از پرونده‌های قبلی و مشابه را در اختیار قاضی انسانی قرار دهد که این امر می‌تواند موجب تسریع در رسیدگی شود. مسلماً این امر کیفیت قضاوت‌ها را بهبود می‌بخشد، زیرا قاضی را قادر می‌سازد تا بهتر از سابقه استفاده کند و بر استدلال قانونی و توجیه تصمیم تمرکز کند در نتیجه، همکاری بین قاضی انسانی و ماشین، میانگین زمان مورد نیاز برای تصمیم‌گیری در مورد یک پرونده را کاهش می‌دهد و کمک مثبتی به حمایت از حق دادرسی عادلانه می‌کند.⁴

¹ پیشین، وایسبرودت، ص 170.

² یاوری، اسدا... "حق برخورداری از دادرسی منصفانه و آیین دادرسی نوین." فصلنامه حقوق اساسی 2 (1383): 286.

³ پیشین، وایسبرودت، ص 171.

⁴ Op.cit., Ulenaers, p. 29-31.

گفتار پنجم - اصل برائت

در مواردی که وجود تکلیفی مورد تردید است، خواه در برابر عموم یا جامعه باشد یا در برابر شخص معین، اصل این است که تکلیف و دینی وجود ندارد و آنکه مدعی وجود حقی بر ذمه دیگری است باید دلیل بدهد، وگرنه محکوم می‌شود و آزادی خواننده دعوا از قید تعهد و تکلیف مصون می‌ماند. این اصل در تمام شاخه‌های حقوق عمومی و خصوصی و بین‌المللی اعتبار دارد و کاربرد آن را نباید محدود به بخش معینی کرد: به عنوان مثال اگر تردید شود که آیا قانون ارتکاب یا خودداری از عملی را جرم می‌داند یا باید آن را در زمره کارهای مباح آورد، اصل برائت ایجاب می‌کند که کار مورد شبهه مباح فرض شود همچنین هرگاه اتهام ارتکاب جرمی متوجه به کسی شود، اصل برائت او را بی‌گناه فرض می‌کند تا دلیل قاطعی بر ارتکاب جرم به دادگاه تقدیم شود و دادرس را قانع کند به همین جهت اصل برائت امروز یکی از ابزارهای مهم حمایت حقوق بشر و به ویژه متهمان است.^۱

اصل برائت بدین معنی است که هیچ کس را نمی‌توان مجرم شناخت مگر این که جرم او در یک دادگاه صالح و بی‌طرف ثابت شده باشد این اصل در نظام اسلامی و در نظام بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. بر اساس بند ۱ ماده ۱۱ اعلامیه ی جهانی حقوق بشر هر کسی به بزهکاری متهم شده باشد بی‌گناه به شمار می‌آید تا هنگامی که در جریان یک دعوای عمومی که در آن تضمین‌های لازم برای دفاع او تامین شده باشد و تقصیر او قانوناً محرز گردد بند ۲ ماده ی ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی بند ۲ ماده ی ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و بنده ماده ی ۱۹ اعلامیه ی اسلامی حقوق بشر نیز این اصل را پذیرفته‌اند.^۲

برطبق یک حکم عقلی و شرعی اصل بر برائت است؛ یعنی هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صلاحیتدار و بی‌طرفی ثابت شود. اصل برائت حکمی کلی، است آن نه تنها در حقوق جزا، بلکه در همه امور از جمله مسائل حقوقی و مالیاتی نیز جاری است در هر جا که ابهامی در متون قانون باشد باید موضوع به نفع فرد تعبیر و تفسیر شود و از تفسیر موسّع خودداری گردد.^۳

حق مزبور در ماده ۹ اعلامیه حقوق بشر و شهروندی ۱۷۸۹ فرانسه همچنین اصل ۳۷ قانون اساسی ایران مشهود است: در اعلامیه حقوق بشر و شهروندی فرانسه آمده است: «هر شخصی فرض بر بی‌گناهی او می‌شود تا هنگامی که مجرم بودن وی اعلام گردد» همچنین در اصل ۳۷ قانون اساسی آمده است: «اصل برائت است و هیچکس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد».

اصل برائت یا به بیانی حق فرض بی‌گناهی مستلزم این است که قضات و هیئت منصفه و همچنین دیگر مقامات از پیش داوری در مورد هر پرونده‌ای خودداری کنند خصوصاً دادستان‌ها و پلیس نباید قبل از اعلام نتیجه محاکمه در مورد گناهکاری

^۱ کاتوزیان، ناصر. "یاس از اثبات و اصل برائت." مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۶۶ (۲۰۰۴): بی‌ص.

^۲ پیشین، عباسی، ص ۲۶۸.

^۳ طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. "بررسی و تحلیل حقوق شهروندی و حقوق بشر آزادی‌های عمومی و حقوق بشر." تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۰، ص ۷۲-۷۳.

یا بی گناهی متهم اظهار نظر کنند^۱. هر فردی حق دارد بی گناه فرض شود و با او به عنوان فردی بی گناه رفتار شود مگر اینکه مطابق با قانون در روند رسیدگی‌هایی که حداقل تضمینات عادلانه بودن را دار است محکوم شود^۲.

اصل برائت از اصول و عناصر کلیدی در دادرسی عادلانه تلقی می‌شود که در اسناد بین‌المللی بسیاری چون ماده ۱۱ اعلامیه جهانی، بند دوم ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، بند اول اصل ۳۶ مجموعه اصول حمایت از همه افراد تحت هر گونه اشکال بازداشت یا حبس، قسم ب بند اول ماده هفت منشور آفریقایی، بند د پاراگراف دوم قطعنامه کمیسیون آفریقایی، بند دوم ماده هشت کنوانسیون آمریکایی، بند دوم ماده شش کنوانسیون، اروپایی بند سوم ماده ۲۱ اساسنامه یوگسلاوی، بند سوم ماده ۲۰ اساسنامه رواندا، ماده ۶۶ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی، و نیز بند دو قاعده ۸۴ قواعد حداقل استاندارد برای رفتار با زندانیان ۱۹۹۵، قاعده ۹۱ قواعد اروپایی مربوط به زندان گنجانده شده است.

بر اساس رویه دیوان حقوق اروپایی حقوق بشر نیز: الف) اعضای دادگاه هنگام انجام وظایف خود، نباید با این پیش داوری که متهم جرم مورد اتهام را مرتکب شده است، دادرسی را شروع کنند. ب) بار اثبات بر عهده تعقیب کننده (اعم از اینکه تعقیب کننده دادستان یا شاکی خصوصی باشد) است. ج) هرگونه شک و تردید باید به نفع متهم باشد^۳.

شایان توجه است زمانی که در محاکم از ابزارهای ارزیابی خطر تکرار جرم چون پروفایل‌ساز مدیریت مجرمین که مبتنی بر هوش مصنوعی است استفاده می‌شود، این بیم وجود دارد که قضات اصل برائت را به فراموشی بسپارند و با سوگیری نسبت به صدور رای اقدام کنند، یک دادرسی عادلانه متضمن آن است تا قاضی اصل برائت را به فراموشی نسپارد، سیستم مزبور که توسط قضات بکار گرفته می‌شود، با رتبه بندی از متهمان ارائه می‌دهد، زمانی که نرم‌افزار امکان تکرار جرم متهمی را دارای ریسک بالا برای ارتکاب مجدد جرم شناسایی می‌کند، با اصل برائت تداخل پیدا می‌کند چراکه فرض بی گناهی متهمان را رعایت نمی‌کند و به متهمان سطحی از قانون شکنی در آینده را نسبت می‌دهد، در حالی که قضات از نحوه عملکرد این سیستم‌ها آگاه نیستند، لیکن در عرصه عمل این سیستم‌ها را بی طرف تلقی می‌کنند و در صدور احکام قضایی به شدت به نتایج نرم‌افزار یاد شده بها می‌دهند. فرمول‌های ریاضی بکار گرفته شده در این سیستم‌ها مانند پروفایل‌ساز مدیریت مجرمین از نظر نابرابری‌های نژادی مغرضانه بنظر می‌رسند چراکه در امر امتیازدهی به متهمان سیاه پوست و سفید پوست به صورت قابل توجهی به سیاه پوستان امتیاز مثبت نادرست و به سفید پوستان امتیاز منفی نادرست لحاظ می‌کند و در این ارزیابی‌ها ما شاهد آن هستیم که به متهمان سیاه پوست حدود دو برابر بیشتر برچسب زنی می‌شود که در آینده مرتکب مجدد جرم خواهند شد، و این برچسب زنی‌ها در مغایرت کامل با اصل برائت است.

¹ UN Human Rights Committee (HRC). 1984. " CCPR General Comment No. 13: Article 14 (Administration of Justice), Equality before the Courts and the Right to a Fair and Public Hearing by an Independent Court Established by Law." para 7. <https://www.refworld.org/docid/453883f90.html>.

² پیشین، وایسبرودت، ص ۱۴۹.

³ European Court of Human Rights. "Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain" no. 10590/83, 6 December 1988. Para. 77. Available at: <https://cambodia.ohchr.org/sites/default/files/echrsources/Barber%C3%A0,%20Messegu%C3%A9%20%20Jabardo%20v.%20Spain%20%5B6%20Dec%201988%5D%20%5BEN%5D.pdf>

علاوه بر این، قضات به منظور جلوگیری از خطر احتمالی ارتکاب مجدد جرم توسط متهم، تمایل دارند مجازات‌های سنگین‌تری برای مجرمانی با ریسک بالا تکرار جرم لحاظ کنند. در مسائل کیفری، هنگام استفاده از سیستم‌های هوش مصنوعی، به ویژه با توجه به خطر واقعی تبعیضی که وجود دارد، باید بیشترین اقدامات احتیاطی در نظر گرفته شود و هنگام بررسی پرونده از لحاظ دادرسی عادلانه دقت خاصی در نظر گرفته شود نهاییه باید گفت اصل برائت در دادرسی‌ها همیشه باید حاکم باشد.

گفتار ششم - اصل تناظر و برابری سلاح‌ها

یکی از مهم‌ترین عناصر یک دادرسی عادلانه رعایت اصل تناظر و برابری سلاح‌ها در محاکمات است، مختصراً مقصود از اصل مزبور آن است، زمانی که یکی از طرفین دعوا ادعایی می‌کند متناظر با او به طرف دیگر اجازه دهیم از خود دفاع کند و موجبات تبرئه خود را فراهم کند، حتی کمیته حقوق بشر آورده است رسیدگی عادلانه مستلزم چند شرط است؛ تساوی طرفین، رعایت اصل دادرسی‌های ترافعی و آیین دادرسی فوری و سریع¹. ایضاً رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر نیز مفاهیم یاد شده را ذاتی یک دادرسی عادلانه می‌داند. اصل تناظر برای طرفین دعوا این فرصت را فراهم می‌آورد تا در خصوص ادعا یا ادله طرف مقابل دعوا که به منظور تاثیرگذاری بر تصمیم محکمه ارائه شده است، اطلاع و آگاهی داشته و بتوانند در تناظر با آن اظهار نظر کنند.

امروزه منشور اخلاقی 2019 اروپا کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت با در نظر داشتن بکارگیری هوش مصنوعی در محاکم و فرایند تصمیم‌گیری آورده است استفاده از ابزارهای فناورانه نباید منجر به عدم تعادل بین طرفین دعوا شود همچنین در دسترس قرار گرفتن مقدار معینی از اطلاعات را اعم از کمی (مثل تعداد تصمیمات پردازش شده) و اطلاعات کیفی (مثلاً منشاء تصمیمات) را ضروری دانسته است²، حائز توجه است در دسترس قرار گرفتن این اطلاعات در تحقق اصل تناظر دعوا از اهمیت بسزایی برخوردار است، همانطور که قبلاً اشاره کردیم این احتمال وجود دارد تا شرکت‌های ارائه‌کننده خدماتی هوش مصنوعی در حوزه تصمیمات قضایی، الگوریتم‌های بکار گرفته شده در سیستم هوش مصنوعی را یک راز تجاری تلقی کنند، با تجاری تلقی شدن الگوریتم‌ها این بیم می‌رود تا طرفین دعوا نتوانند الگوریتم‌ها را به زبان انسانی، درک و فهم کنند فلذا طرفین محاکمه فرصت اظهار نظر در دعاوی به عبارتی فرصت برخورداری از اصول تناظر و برابری سلاح‌ها را از دست خواهند داد که این امر به نوبه خود سبب عدم برخورداری از یک دادرسی عادلانه خواهد شد.

بکارگیری هوش مصنوعی در محکمه می‌تواند توازن دادگاه را خدشه دار کند چراکه ممکن است هوش مصنوعی روند رسیدگی را برای آن دسته که سواد رایانه‌ای برخوردار هستند را تسهیل و از سوی دیگر برای افراد یا گروه‌های نا آشنا با رایانه مشکل ساز شود فلذا در صورت بکارگیری هوش مصنوعی ما نیازمند نظارت دقیق بر آن هستیم چراکه با پیچیده‌تر شدن هوش مصنوعی و الگوریتم‌های آن قاضی و طرفین باید بیشتر به متخصصان رایانه تکیه کنند این تکیه و بکارگیری متخصصان هوش مصنوعی می‌تواند سبب راهیابی سوگیری‌های متخصصان حوزه هوش مصنوعی در دادرسی‌ها شود که به نوبه خود یا راز تجاری تلقی می‌شوند یا از شفافیت لازم برخوردار نیستند و به هنگام بکارگیری هوش مصنوعی در دادرسی، اطمینان و

¹ 43. Human Rights Committee. "Yves Morael v. France" no. 207/1986, 28 July 1989 . Available at: <http://hrlibrary.umn.edu/undocs/session44/207-1986.htm>.

² Op.cit., CEPEJ, p. 48.

احترام به اصل برابری سلاح‌ها زیر سوال می‌رود (غیرشفاف بودن سیستم هوش مصنوعی، چالش قانونی استفاده از الگوریتم‌ها و ابزارهای مبتنی بر هوش مصنوعی را مطرح می‌کند، زیرا متهم نمی‌تواند بداند که چه عواملی احتمالی، چون تبعیض‌های نژادی، بر تصمیم‌گیری تأثیر گذاشته است یا خیر چراکه وقتی قاضی از فناوری مبتنی بر هوش مصنوعی در تصمیم‌گیری استفاده می‌کند، طرف درگیر باید بتواند اعتبار علمی آن را به چالش بکشد. موضوعات مطروحه ممکن است اصل برابری سلاحه را که توسط حق محاکمه عادلانه در ماده 6 کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی و داخلی حمایت شده است را تضعیف کند.

منابع

منابع داخلی

کتاب فارسی:

1. راسل، استوارت-جانان و نورویگ، پیتر. "هوش مصنوعی رهیافتی نوین". مترجم رامین رهنمون. تهران: ناخوس، ۱۳۹۰.
2. ضیائی بیگدلی، محمد رضا. "حقوق بین الملل عمومی". تهران: گنج دانش، 1398.
3. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. "بررسی و تحلیل حقوق شهروندی و حقوق بشر آزادی‌های عمومی و حقوق بشر". تهران: دانشگاه تهران، 1390.
4. طلعت، آرمین. "حمایت بین‌المللی از حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه". تهران: شهر دانش، 1394.
5. عباسی، بیژن. "حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین (سه نسل حقوق بشر در اسلام، ایران و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای)". تهران: دادگستر، 1395.
6. ممتاز، جمشید و رنجبریان امیرحسین. "حقوق بین‌الملل بشردوستانه مخاصمات مسلحانه داخلی". تهران: میزان، 1399.
7. موسوی، فضل‌الله. "حقوق بشردوستانه". تهران: دادگستر، 1394.
8. وایسبرودت، دیوید، فردریکسون و بایرون. "دادرسی عادلانه". مترجمان طه، فریده و اشراقی، لیلا. تهران: میزان، 1390.

مقالات:

9. ارزانیان، نسترن و ایزدی، زهرا. "بررسی حقوقی اعطای شخصیت به ربات‌ها از منظر قوانین جمهوری اسلامی ایران". وکیل مدافع 9.19 (2020).
10. حکمت نیا، محمود و دیگران. "مسئولیت مدنی ناشی از تولید ربات‌های مبتنی بر هوش مصنوعی خودمختار". نشریه حقوق اسلامی 60. 16 (1398).
11. کاتوزیان، ناصر. "یاس از اثبات و اصل براءت". مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی 66 (2004).
12. محسنی جیهانی، فاطمه و طباطبایی، سید احمد. "کاربرد سلاح‌های خودمختار و اصول حقوق بشردوستانه". پژوهش نامه ایرانی سیاست بین‌الملل 7. 2 (1398).
13. هداوند خانی، فاطمه. "بهداشت روانی در افراد عقب مانده ذهنی". مجله تعلیم و تربیت استثنایی 78 (1378).
14. واثقی، محسن. "امکان سنجی اعطای شخصیت حقوقی به ربات‌های هوشمند با تکیه بر مصوبه اتحادیه اروپا (شخص الکترونیکی-2017)". نشریه مجلس و راهبرد 103 (1397).
15. یوری، اسدا... "حق برخورداری از دادرسی منصفانه و آیین دادرسی نوین". فصلنامه حقوق اساسی 2 (1383).

پایان نامه فارسی:

16. یاسمن، خادمی شورمستی. «امکان سنجی مسئولیت کیفری و مجازات هوش مصنوعی.» پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، 1398.

منابع لاتین)

Books:

17. Gunkel, David J. "Robot rights". Mit Press, (2018).
18. Gunkel, David J. "The machine question: Critical Perspectives on AI, Robots, and Ethics". Mit Press, (2012).
19. Richards, Neil M., and William D. Smart. "How Should the Law Think About Robots?." Robot law. Edward Elgar Publishing, (2016).
20. Sassoli, Marco, and Antoine A. Bouvier. "How Does Law Protect in War Volume II. Part III Cases and Documents." ICRC, (2006).
21. Tegmark, Max. "Life 3.0: Being human in the age of artificial intelligence." Vintage, (2018).

Articles:

22. Amoroso, Daniele, and Benedetta Giordano. "Who is to Blame for Autonomous Weapons Systems' Misdoings?." Use and Misuse of New Technologies. Springer, Cham, (2019). 211-232.
23. Anderson, Kenneth, and Matthew C. Waxman. "Law and Ethics for Autonomous weapon systems: Why a Ban Won't Work and How the Laws of War Can." (2013).
24. Asaro, Peter. "On Banning Autonomous Weapon Systems: Human Rights, Automation, and the Dehumanization of Lethal Decision-Making." International Review of the Red Cross 94.886 (2012): 687-709.
25. AVILA NEGRI, S. E. R. G. I. O. "Robot as Legal Person: Electronic Personhood in Robotics and Artificial Intelligence." Frontiers in Robotics and AI (2021): 419.
26. Boothby, William H. "Highly Automated and Autonomous Technologies." New Technologies and the Law in War and Peace (2019): 137-81.
27. Feller, Avi, et al. "A Computer Program used for Bail and Sentencing Decisions was Labeled Biased Against Blacks. It's Actually not That Clear." The Washington Post 17 (2016).
28. Fortes, Pedro Rubim Borges. "Paths to Digital Justice: Judicial Robots, Algorithmic Decision-making, and due Process." Asian Journal of Law and Society 7.3 (2020).
29. Gordon, John-Stewart, and Ausrine Pasvenskiene. "Human Rights for Robots? A Literature Review." AI and Ethics 1.4 (2021): 579-591.
30. International Committee of the Red Cross, "What is International Humanitarian Law?" Advisory Service on International Humanitarian Law (2004).
31. Jongbloed, Ton. "E-Court; Een Miskend Initiatief om de Kosten Voor Procederende Burgers Acceptabel te Houden." Rechtsgeleerd Magazijn Themis 2014.3 (2014): 111-117.
32. Katz, Daniel Martin. "Quantitative Legal Prediction-or-how I Learned to stop Worrying and Start Preparing for the Data-driven Future of the Legal Services Industry." Emory LJ 62 (2012): 909.

33. LaChat, M. R. "Artificial Intelligence and Ethics: An Exercise in the Moral Imagination." *AI Magazine*, Vol. 7, No. 2, (1986): 70-70.
34. Lehman-Wilzig, Sam N. "Frankenstein Unbound: Towards a Legal Definition of Artificial Intelligence." *Futures* 13.6 (1981): 442-457.
35. McFarland, Tim. "Factors Shaping the Legal Implications of Increasingly Autonomous Military Systems." *International Review of the Red Cross* 97.900 (2015): 1313-1339.
36. Miller, Lantz Fleming. "Granting Automata Human Rights: Challenge to a Basis of Full-rights Privilege." *Human Rights Review* 16.4 (2015): 369-391.
37. Richards, Neil M., and William D. Smart. "Chapter 1: How Should the Law Think About Robots?". *Robot Law*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, (2016): 3-22.
38. Schmitt, Michael. "Autonomous weapon Systems and International Humanitarian law: a Reply to the Critics." *Harvard National Security Journal* 4 (2013): 1-37.
39. Solaiman, Sheikh M. "Legal Personality of Robots, Corporations, Idols and Chimpanzees: a Quest for Legitimacy." *Artificial Intelligence and Law* 25.2 (2017): 155-179.
40. Sourdin, Tania, and Richard Cornes. "Do judges Need to be Human? The Implications of Technology for Responsive Judging." *The Responsive Judge*. Springer, Singapore, (2018): 87-119.
41. Sourdin, Tania. "Judge v Robot?: Artificial intelligence and judicial decision-making." *University of New South Wales Law Journal*, The 41.4 (2018): 1114-1133.
42. Stone, Peter, et al. "Artificial Intelligence and Life in 2030: the One Hundred Year Study on Artificial Intelligence." *ArXiv Preprint ArXiv:2211.06318* (2022).
43. Ulenaers, Jasper. "The Impact of Artificial Intelligence on the Right to a Fair Trial: Towards a Robot Judge?." *Asian Journal of Law and Economics* 11.2 (2020).
44. Ulgen, Ozlem. "Human Dignity in an Age of Autonomous Weapons: Are We in Danger of Losing an Elementary Consideration of Humanity?." *European Society of International Law (ESIL) 2016 Annual Conference (Riga)*. (2017).
45. Van den Herik, HJ Jaap, AW Ton Jongbloed, and Abdel-Badeeh M. Salem. "The Rise of the Robotic Judge in Modern Court." *ICIT 2015 The 7th International Conference on Information Technology*. (2015).
46. Voiculescu, Nicolae. "I, Robot! The Lawfulness of a Dichotomy: Human Rights v. Robots' Rights." *Conferința Internațională de Drept, Studii Europene și Relații Internaționale* 8.VIII (2020): 3-14.
47. Winter, Elliot. "The Compatibility of Autonomous Weapons with the Principles of International Humanitarian Law." *Journal of Conflict and Security Law* 27.1 (2022): 1-20.
48. Winter, Elliot. "The Compatibility of the use of Autonomous Weapons with the Principle of Precaution in the Law of Armed Conflict." *The Military Law and the Law of War Review* 58.2 (2020): 240-273.

Thesises:

49. Claussen Karlsson, Matilda. "Artificial Intelligence and the External Element of the Crime: An Analysis of the Liability Problem.", Diss, Örebro University, (2017).
50. Maia Alexandre, Filipe. "The Legal Status of Artificially Intelligent Robots: Personhood, Taxation and Control.", Diss. Tilburg U, (June 1, 2017).

Cases:

51. European Court of Human Rights. "Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain" no. 10590/83, 6 December (1988).
52. European Court of Human Rights. "Micallef v. Malta" no. 17056/06, 15 October (2009).
53. Human Rights Committee. "Yves Morael v. France" no. 207/1986, 28 July (1989).

Documents:

54. Council of Europe. Dept. European Commission for the Efficiency of Justice [hereinafter "CEPEJ"]. "European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment." (2019).
55. Covenant of Civil and Political Rights 1966.
56. European Convention on Human Rights 1950.
57. Group of Governmental Experts, 'Report of the 2019 Session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems' (31 August 2022) UN Doc CCW/GGE.1/2022/2.
58. Group of Governmental Experts, 'Report of the 2019 Session of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems' (25 September 2019) UN Doc CCW/GGE. 1/2019/3.
59. UN Human Rights Committee (HRC), "CCPR General Comment No. 13: Article 14 (Administration of Justice), Equality Before the Courts and the Right to a Fair and Public Hearing by an Independent Court Established by Law", 13 April 1984, [accessed 15 January 2023].
60. United Nations. Dept. Human Rights Council. "Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions, Christof Heyns". (9 April 2013). UN Doc A/HRC/23/47.
61. Universal Declaration of Human Rights 1948.

Websites:

62. Adegbenro, Abiodun, "5 Different Types of Robots Explained.", Thetechtian, (2022), <https://thetechtian.com/different-types-of-robots/>.
63. Ed Burns, "What is Artificial Intelligence (AI)?", Techtarget, (und.), www.techtarget.com/searchenterpriseai/definition/AI-Artificial-Intelligence.
64. Arend Hintz, 'Understanding The Four Types Of AI, From Reactive Robots To Self-Aware Beings', Theconversation, (2016), www.theconversation.com/understanding-the-four-types-of-ai-from-reactive-robots-to-self-aware-beings-67616.
65. Betz, Sunny, "4 Types of Artificial Intelligence.", Builtin, (2022), <https://builtin.com/artificial-intelligence/types-of-artificial-intelligence>.
66. Knapp Alex, "Should Artificial Intelligences Be Granted Civil Rights?", Forbes, (2011), <https://www.forbes.com/sites/alexknapp/2011/04/04/should-artificial-intelligences-be-granted-civil-rights/?sh=47c9bd257ecd>.

Author: Mohammad Saei
Master of Human Rights, University of Tehran

Abstract

In a world where technology is always expanding, robots are considered a new challenge for mankind, Robots have come and are changing the type and lifestyle of human societies But like a double-edged sword, they can have positive and negative effects on human life, Currently, robots are used in various dimensions such as production, litigation, conflicts, medicine, Management and other human activities each of which has made us face challenges in the in the international human rights system.

The current research continues with the aim of identifying the rights and obligations of intelligent robots, investigating artificial intelligence assistants that are used in fair proceedings, spreading the rights of robots and clarifying the mentioned issue can have a direct impact on the progress and social and legal development of countries.

Finally, regarding the question whether according to the contemporary international human rights system, intelligent robots are independently and intrinsically subject to human rights and obligations? It should be added that robots do not have human rights and obligations independently, but due to the development of artificial intelligence, they can enjoy a special legal status and may have limited obligations In the following, it should be said that according to the basic rights and freedoms of humans, we must apply certain legal requirements and protections to robots in the field of production and application, The current research method is a descriptive-analytical method.

Key words: Smart Robots, Artificial Intelligence (AI), Human Rights, Fair Trial